

Образац 3.

Факултет Православни богословски

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

(Број захтева)

Веће научних области друштвено-
хуманистичких наука

(Назив већа научне области коме се захтев
упућује)

(Датум)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на одлуку о прихватању теме докторске дисертације и о одређивању ментора

Молимо да, сходно члану 47. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 186/15-пречишћени текст и 189/16), дате сагласност на одлуку о прихватању теме докторске дисертације:

Улога Цариградске патријаршије у Православној Цркви према руској

богословској мисли XX века: историјско-канонска анализа

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ

теологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Бојан (Живота) Грујичић

2. Претходно образовање (назив и седиште факултета, студијски програм):

УБ ПБФ, мастер академске студије

3. Година завршетка

претходног нивоа студија: 2014.

2014.

4. Година уписа на докторске студије:

5. Назив студијског програма
докторских студија:

Теологија

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ:

Име и презиме ментора: др Владислав Пузовић

Звање: доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. Антиохијски патријарх Петар III (1052-1056) и црквена криза 1054. године, Зборника радова Византолошког института 51 (2014) 71-92 (М 23)
2. Суђење Дамаскину Хиландарцу на Светој Гори и међуправославни односи средином XVII века, Анали Правног факултета у Београду 2 (2015) 135-153 (М 24)
3. Утицај Духовног регуламента (1721) на Свештеничка и Монашка правила митрополита Београдско-карловачког Вићентија (Јовановића), Зборник Матице српске за историју 90 (2014) 37-54 (М 51)
4. Константинопольский патриархат и православная диаспора в XX веке: Полемика вокруг создания Эгзархата православных русских церквей в западной Европе, Вестник Православного святоотеческого гуманитарного университета (Серия 1: Богословие, Философия) 5 (55) (2014) 26-44 (додатна листа Универзитета у Београду)
5. Русские эмигранты - студенты Православного богословского факультета Университета в Белграде (1920-1940 гг.), Вестник Православного святоотеческого гуманитарного университета (Серия 2: История, История РПЦ) 2 (63) (2015) 65-83 (додатна листа Универзитета у Београду)

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће факултета

(назив надлежног тела факултета)

на седници одржаној 31.10.2016 размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације јер садржи оригиналну идеју и да је од значаја за развој науке, примену њених резултата, односно развој научне мисли уопште.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

- Прилог
1. Одлука Наставно-научног већа о прихватању теме и одређивању ментора
 2. Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације

Напомена: Факултет доставља Универзитету захтев са прилозима у електронској форми и у једном писаном примерку за архиву Универзитета

На основу чл. 28. и чл. 65. Статута Православног Богословског факултета, Научно-наставно веће Факултета на својој 1. Седници у школској 2016/2017, одржаној 31.10.2016. године, донело је следећу

ОДЛУКУ

1. Прихвата се извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације **Бојана Грујичића** под насловом **“Улога Цариградске патријаршије у Православној Цркви према руској богословској мисли XX века: историјско-канонска анализа”**, у саставу **др Радомир Поповић**, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; **др Раде Кисић**, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; **др Растко Јовић**, доцент Православног богословског факултета Универзитета у Београду.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Кандидат је предао Већу пријаву за израду докторске дисертације.

Веће Факултета оформило је сходно актима факултета комисију за одобрење теме докторске дисертације. Комисија је у благовременом року поднела извештај Већу Факултета.

По разматрању поднетог извештаја, Наставно-научно веће Православног Богословског факултета Универзитета у Београду је донело одлуку као у диспозитиву.

Доставити:

- Именованом
- Већу научне области УБ
- У досије
- Архиви

ДЕКАН

проф. др Предраг Пузовић

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Образложење предлога теме докторске дисертације

Област истраживања: Историја Цркве

Предлог наслова докторске дисертације: Улога Цариградске патријаршије у Православној Цркви према руској богословској мисли XX века: историјско-канонска анализа

Ментор

Др Владислав Пузовић

Доцент

Кандидат

Бојан Грујичић, 14/3011

Београд

2016. год.

Предмет и циљ истраживања

а) предмет истраживања

Предложени наслов докторске дисертације гласи: *Улога Цариградске патријаршије у Православној Цркви према руској богословској мисли XX века: историјско-канонска анализа*. Питање улоге, ауторитета и јурисдикционих овлашћења Цариградске патријаршије – првог по части Патријаршијског престола Источне Цркве показало се као једно од најсложенијих у међуправославним односима XX века. Оно и данас несумњиво остаје једно од најактуелнијих питања међуправославних односа око којег није постигнут свеправославни консензус како уочи тако и након Светог и Великог Сабора Православне Цркве. Заостреност овог питања посебно се испољила и испољава се када су у питању оне територије које нису улазиле у канонску јурисдикцију помесних Православних Цркава, дакле традиционално неправославне територије, на којима је услед трагичних историјских околности, посебно Првог светског рата и Бољшевичког преврата у Русији, нашло уточиште мноштво православних хришћана. Масовна православна емиграција као појава специфична за читав XX век, без преседана у историји Православне Цркве, пред православну савест ће поставити изазов решавања проблема јурисдикције над православним верницима у дијаспори. Цариградска патријаршија инсистирала је на свом искључивом праву јурисдикције над православним парохијама ван граница канонских територија аутокефалних цркава. Неке помесне Цркве оштро су се успротивиле оваквој позицији и то противљење пратиће читав XX век. Обзиром да су, у погледу етничке припадности, најмногобројнија група православних емиграната били Руси, спорно питање ће се најболније одразити на односе Цариградске патријаршије са Руском Православном Црквом. Ове односе додатно је компликовала чињеница да је и сама Руска Црква услед трагичних историјских околности била подељена¹.

Што се тиче самог «Руског заграничног црквеног питања» током 20-их и 30-их година XX века оно је представљало сложен историјско-еклисиолошки феномен, будући директна последица крупних историјских промена у Русији. Распад Руског царства и

¹ Руска Православна Црква је у XX веку, грубо говорећи, била подељена на Московску патријаршију, Руску заграничну Цркву и Руски западноевропски егзархат који ће 1931. године прећи под јурисдикцију Цариграда.

долазак бољшевика на власт вишеструко су утицали на живот Руске Цркве. Поред суочавања са црвеним терором, који је Руску Цркву ставио у положај који је у неким сегментима био тежи од положаја хришћана у Римској империји у прва три века, она се суочила и са низом других невоља. Крајем Првог светског рата, од Русије су отргнуте многе западне области (Финска, Естонија, Летонија, Литванија, делови Пољске, Бесарабија), које су се конституисале као независне државе или су припале другим државама. Тамошња руска јерархија, силом прилика, нашла се изван новоуспостављених граница Совјетске Русије, на територијама држава са већински римокатоличким, односно протестантским становништвом. Са друге стране старе дореволюционарне руске заграничне црквене структуре у Северној Америци и на Далеком Истоку биле су у потпуности одсечене од црквеног центра у Русији, коме су биле потчињене више од једног века. У самој Русији, услед грађанског рата између бољшевичких и антибољшевичких снага, дошло је до поделе државне територије на области централне Русије, под контролом бољшевика („Црвена Русија“) и области на истоку и југу земље, под контролом антибољшевичких снага („Бела Русија“). Ова подела се директно одразила на рад црквене управе обновљене Московске патријаршије. Формирањем виших црквених управа на југу и истоку земље, политичка подела у самој Русији пренета је и на црквено поље. После слома антибољшевичких снага руски архијереји, који су чинили јужноруску црквену управу, са великим бројем избеглица, заувек су напустили отаџбину.

У оквиру руске заграничне црквене проблематике централно место заузима формирање Руске заграничне Цркве, од стране избеглих руских архијереја, који су претходно, углавном, били чланови привремене јужноруске црквене управе. Овај догађај представља преседан, имајући на уму да се радило о формирању прве емигрантске Цркве у хришћанској историји. Поменута црквена структура постала је главни центар окупљања руске емиграције и једна од кључних националних институција имагинарне државе руских емиграната – „Заграничне Русије“. Пастирски разлози, везани за духовно окормљавање милиона избеглих Руса, сагледавање руских заграничних црквених структура у категоријама привремености, услед очекиваног скорог повратка у отаџбину, као и отворена или прећутна сагласност већине помесних Цркава за формирање руских емигрантских црквених структура на сопственим канонским територијама, представљали су контекст за формирање Цркве „Заграничне Русије“ – Руске заграничне Цркве. Управа

поменуте црквене структуре, у периоду између два светска рата, (изузев краћег почетног периода у Цариграду) налазила се у Сремским Карловцима, уживајући гостопримство и покровитељство Српске Цркве.

И поред тога што је себе сматрала „заграничним делом Руске помесне Цркве“, карловачка управа Руске заграничне Цркве временом је постала пандан московским црквеним властима. Између два кључна руска црквена центра отворио се читав низ комплексних проблема, које у датим историјским околностима, није било могуће превазићи. Један од њих, за који се испоставило да је одлучујуће утицао на односе између поменутих црквених центара, тичао се њиховог различитог односа према бољшевичким властима у Москви. Карловачка управа Руске заграничне Цркве била је изразито промонархистичка, док су московске црквене власти биле принуђене на тражење болних компромиса са бољшевицима. У таквим околностима спорови су били неизбежни. Отворени раскол, који је наступио између Московске патријаршије и Руске заграничне Цркве након објављивања *Декларације* 1927. године, био је коначан резултат постепеног удаљавања.

Са друге стране, пред поменута два руска црквена центра поставило се питање организације „руског црквеног заграничја“. Отворио се проблем јурисдикције над дореволюционарним заграничним црквеним структурама, затим проблем канонског статуса црквених области у Источној Европи, које су се нашле изван граница Совјетске Русије и коначно, организовање црквеног живота руских емиграната у оним областима у којима раније није било православних епархијских црквених структура (Западна Европа). Другим речима, у пуној мери се отворило питање организовања црквених структура на просторима православног расејања. Заједнички именитељ ставова карловачке управе Руске заграничне Цркве и московских црквених власти био је у инсистирању на унутарруском карактеру поменуте проблематике. Отуда је проистицала тежња оба поменута руска црквена центра да под своју јурисдикцију ставе све руске емигранте широм васељене. Њихов јурисдикциони сукоб преношен је на тај начин и на просторе православног расејања. Руске црквене структуре на поменутих просторима тако су се нашле у ситуацији избора између две, међусобно супротстављене, националне (руске) јурисдикције. У таквим околностима тражена су другачија решења. Руске емигрантске црквене структуре у Западној Европи,

привремени излаз из међуруских јурисдикционих сукоба² виделе су у потчињавању Цариградској патријаршији. Оваква одлука, међутим, није допринела смиривању ситуације на просторима православног расејања, већ је узроковала нове сукобе између Цариградске патријаршије и руских црквених власти (московских и заграничних). Са друге стране, ово је био један од преломних момената у историји православног расејања, који је битно утицао на токове православне еклисиолошке мисли у XX веку. Формиране су две „еклисиологије расејања“, чији су главни носиоци били истакнути представници руске емиграције, груписане око карловачке управе Руске заграничне Цркве³, односно руског црквеног центра у Паризу⁴.

На формирање, пак, еклисиолошке аргументације Цариградске патријаршије (на којој ће, добрим делом, базирати своју еклисиолошке ставове истакнути богослови «париско-њујоршке школе»), у вези са устројством Цркве у православном расејању, током 20-их и 30-их година XX века, одлучујуће је утицао Мелетије Метаксакис, најпре као цариградски патријарх Мелетије IV (1921-1923), а потом и као александријски патријарх Мелетије II (1926-1935). Време Патријарха Мелетија било је време великих искушења за саму Цариградску патријаршију, време реформи у Цркви и озбиљних конфликта Цариграда како са другим помесним Црквама тако и са низом других држава. У једном тренутку под знаком питања је било и само постојање патријаршије. Ипак, након бурних потреса, Цариградска патријаршија је успела не само да се сачува, већ и да прошири свој утицај. Важну улогу у овоме имали су њени компликовани односи са Московском патријаршијом и руском православном емиграцијом. Иако је у периоду између два светска рата изгубила значајан део своје пастве на територији Турске, Цариградска патријаршија је успела да повећа свој утицај у православном свету. Прогласивши искључиво право

² На челу руске западноевропске црквене структуре, почев од 1920 године, налазио се избегли архиепископ волински и житомирски (од 1922. године, митрополит) Евлогије (Георгијевски). До 1926. године ова црквена структура је улазила у састав Руске заграничне Цркве, са седиштем у Сремским Карловцима. После сукоба са «карловчанима» митрополит Евлогије је био у канонском јединству са Московском патријаршијом, на челу са митрополитом Сергијем (Страгородским) (период 1927-1930) после сукоба са митрополитом Сергијем, наставши се под двоструком забраном свештенодејства (из Карловаца и Москве), митрополит Евлогије се, у фебруару 1931. године, обратио цариградском патријарху Фотију II, који је основао Руски егзархат у западној Европи под цариградском јурисдикцијом.

³ Михаил Пољски, Георгије Грабе, Натанаил (Љвов), Сергије Викторович Троицки.

⁴ Антон Владимирович Карташев, Александар Шмеман, Јован Мајендорф. Обзиром да су ови богослови стекли своје богословско образовање на Институту Св. Сергија у Паризу, где су најпре били предавачи да би потом прешли у истом статусу у Семинарију Св. Владимира у Њујорку у раду их називамо богословима «париско-њујоршке школе».

Цариграда на јурисдикцију над дијаспором, патријарх Мелетије је прешао на политику потчињавања своме трону епархија и аутономних Православних Цркава које су се одвојиле од Мајке Цркве, пре свега руске⁵, као и спровођењу читавог низа црквених реформи. Све ово довело је до знатног погоршавања односа како са Московском патријаршијом тако и са Руском заграничном Црквом. Окосницу поменуте аргументације, у вези са организацијом Цркве у православном расејању, чинило је позивање на 28. канон IV Васељенског сабора, конкретније на његов део који говори о јурисдикцији Цариградске патријаршије над епископима „у варварским крајевима“ (ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς). Под «варварским крајевима», цариградски патријарх Мелетије IV, подразумевао је све области у васељени, које су се налазиле изван граница канонских територија помесних православних Цркава. Овакав став јасно излаже у писму, које је 27. априла 1923. године упутио митрополиту Евлогију (у то време архијереју Руске заграничне Цркве), у вези са Црквом у Чехословачкој. 1923. година ће, иначе, остати запамћена по спору између Цариградске и Руске Цркве у вези са црквеном облашћу у Чехословачкој. Те године је цариградски синод формирао аутономну Прашку архиепископију, под цариградском јурисдикцијом, на челу са Саватијем (Врабцом) и објавио да је читава Чехословачка република канонска територија поменуте архиепископије, што је довело до сукоба са Руском Црквом, која је у Чехословачкој већ имала своје парохије, на чијем се челу налазио епископ Сергије (Корољев), који је био под јурисдикцијом Руске заграничне Цркве, односно под директном јурисдикцијом митрополита западноевропских руских цркава, Евлогија.⁶ Истичући у поменутом писму да су канонске границе Руске Цркве јасно одређене одлукама о аутокефалији исте, те да се оне поклапају са границама руске државе, патријарх Мелетије наглашава да су «заштита и брига о свим општинама, без изузетка, које се налазе изван граница одређених аутокефалних Цркава, у складу са 28. правилом IV Васељенског сабора, поверене Васељенском Патријарашком Престолу у Константинопољу». Одричући каноничност јурисдикције митрополита Евлогија над

⁵ Настојања Цариградске патријаршије да преузме водећу улогу у регулисању статуса црквених области у државама које су настајале након распада Руске империје (Финска, Пољска, Чехословачка, Литванија, Летонија, Естонија) наићиће на оштру реакцију Руске Цркве и послужиће као својеврсна увертира у јурисдикционе конфликте међу Православним Црквама (првенствено Цариградском и Московском патријаршијом), који ће обележити читав прошли век.

⁶ Детаљније видети: Бурга В. В., *Взаимоотношения митрополита Евлогия (Георгиевского) с Константинопольским патриархатом в первой половине 1920-их годов: к постановке проблемы*, Церковно-исторический вестник, 12-13, Москва, 2005-2006, 67-77

руским црквама у Западној и Централној Европи, признајући, додуше, пастирски значај исте услед ванредних историјских околности, цариградски патријарх закључује: „Пошто се територија Европе, која се налази изван граница аутокефалних Цркава, чије су границе биле установљене приликом њиховог формирања, налази под јурисдикцијом Константинопољског Патријарашког Престола у складу са 28. правилом IV Сабора, била је формирана света митрополија Тијатирска и Егзархат Западне и Средње Европе, са седиштем у Лондону, а сада је у њој постављен канонски архијереј – преосвећени митрополит Тијатирски Герман“.⁷

Овакву аргументацију Цариградске Цркве митрополит Евлогије је у почетку одбацивао. Одговарајући на писмо Цариградског патријарха Григорија VII од 28. јуна 1924. године, у којем патријарх изражава наду да ће се митрополит Евлогије потчинити одлукама Цариградске патријаршије у вези са Чехословачком, руски митрополит подробно оповргава еклисиолошку концепцију Цариграда.

Своје ставове темељи на неколико постулата. Као прво, позивајући се на етнички принцип црквеног уређења, митрополит Евлогије изјављује да Руска Црква у Чехословачкој има јурисдикцију искључиво над православним Русима, а не и над православним Чесима. Као друго ослањајући се на историјски факт да су руске црквене структуре постојале у Чехословачкој пре константинопољских (Евлогије овде има у виду неколико последњих векова, док патријарх Григорије иде у далеку прошлост и помиње мисију свете браће Кирила и Методија у Моравској), митрополит Евлогије примећује да нико не може да одузме ове цркве без благослова руског патријарха. На овај начин Евлогије индиректно оптужује Цариградску патријаршију да се користи тешким положајем Московске патријаршије како би нарушила права Руске Цркве.⁸

Главна аргументација митрополита Евлогија тиче се, међутим, начина на који Цариград тумачи 28. канон Халкидонског сабора. Директно помињући писмо бившег Константинопољског патријарха Мелетија IV од 27. априла 1923., митрополит Евлогије примећује следеће: текст 28. правила IV Васељенског сабора, узвисујући положај и ширећи права Цариградског патријарха, даје истом власт рукополагања епископâ на

⁷ Одломци писма преузети из: Бурега В. В., Взаимоотношения митрополита Евлогия (Георгиевского) с Константинопольским патриархатом, 70-71

⁸ Пузович Владислав, *Константинопольский патриархат и православная диаспора в XX в.: полемика вокруг создания Экзархата православных русских церквей в Западной Европе*, Вестник Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного Университета, 5 (55), 2014, Москва, 35-36.

одређеним територијама Понта, Азије и Тракије не за *све иноплеменике уопштено*, већ само за оне који живе у поменутих областима. Другачије тумачење овог канона, по речима митрополита Евлогија, лишило би права мисије све остале аутокефалне Цркве, и резултирало би закључком по којем Руска, Румунска и Српска Црква немају право на аутокефалију. Митрополит Евлогије сматра да 28. правило уопште не ограничава власт других аутокефалних цркава, поред Константинопољске, на територију држава у којима се оне налазе, те да исте могу да шаљу своје мисије у друге земље. Мишљење патријарха Мелетија нема основ ни у светим канонима, нити га оправдава историја и црквена пракса. Закључује да су у саставу Руске Цркве биле и заграничне епархије у Северној Америци, Јапану, Кини и у Западној Европи. Наводи да Српска Црква има своју Будимску епархију у Мађарској и да се област закарпатских Русина у Чехословачкој налази под њеним надзором по праву историјског приоритета мисије.⁹

Већ 1927. године у време настајања раскола између митрополита Евлогија и Архијерејског синода Руске заграничне Цркве, а пре Евлогијевог споразума са московским црквеним властима на челу са митрополитом Сергијем (Страгородским) у париским црквеним круговима примећујемо својеврсно отварање према Цариградској патријаршији појављивањем идеја о апелацији истој. Ове идеје представљале су за руску западноевропску црквену структуру, на челу са митрополитом Евлогијем, својеврсан «сигурносни вентил» у случају прекида односа са оба руска црквена центра (Москва и Карловци). Управо у таквом контексту појавила се прва апологија апелационог права Цариградске патријаршије, у документу париске епархијске управе *Каноническое положение Православной Русской Церкви за границей*, објављеном 1927. године. Као једна од опција за разрешење руског заграничног црквеног раскола (на релацији Париз – Карловци), предложено је обраћање Цариградској патријаршији и то у две варијанте: 1) молба да цариградски патријарх сазове сабор свеправославног карактера, на коме би био разрешен руски загранични црквени раскол; 2) у случају немогућности сазивања свеправославног сабора, директно обраћање «суду Константинопољског Васељенског Патријарха». У корист оваквих решења аутори поменутог документа наводе аргументе: 1) обраћање Цариградској патријаршији је у складу са 9. и 17. канонима Халкидонског сабора; 2) Цариградска Црква је Мајка-Црква Руској Цркви; 3) обраћање суду Цариградске

⁹ Исто, 35-36

патријаршије директно је у вези са «општим првенствујућим значајем Васељенског Престола»; 4) «Обраћање суду Васељенске Цркве, у лицу њених представника, јесте истинити и верни православни пут». На претпостављене критике, од стране «карловчана», о издаји Руске Мајке Цркве, аутори документа одговарају да се ради о «националистичким разлозима», који подразумевају првенство националног принципа над васељенским јединством Православља», што представља етнофилетизам, односно «стремљење да се васељенска идеја наше вере низведе од њене апсолутне универзалности до уских оквира одређене народности».¹⁰

Конфликт са московским црквеним властима послужиће митрополиту Евлогију као повод за коначно «отварање» према Цариградској патријаршији и «мењање» ставова по питању њених прерогатива у породици Православних Цркава. Главна последица конфликта била је Евлогијево обраћање у фебруару 1931. Цариградском патријарху Фотију II са молбом за заштиту, које ће резултирати стварањем Егзархата православних руских цркава у Западној Европи под јурисдикцијом Цариграда. Овај поступак митрополита Евлогија изазваће поларизовање међу руским богословима када је у питању улога Цариграда у Православној Цркви уже, али и еклисиологија шире посматрано, обзиром да су створене две еклисиолошке концепције које у радовима руских богослова добијају своју богословску димензију и образложење: 1) концепција према којој јурисдикција над свим православнима у дијаспори припада искључиво Цариградској патријаршији; 2) концепција према којој јурисдикција над одређеном етничком групом припада Мајци Цркви (тј. националној Цркви) присталице прве концепције били су патријарх Фотије II и његов егзарх Евлогије, а другу концепцију заступали су заменик патријарашког мјестобљуститеља Сергије, председник заграничног синода Антоније и патријарх српски Варнава.

Посебан печат развоју прве концепције која улогу Цариградске патријаршије у Православној Цркви схвата максималистички пружају руски богослови «париско-њујоршке школе»: Антон Владимирович Карташов, Александар Шмеман и Јован Мајендорф. Као Евлогијеви епархиоти они постају својеврсне апологете поступка свога надлежног епархијског архијереја правдајући Евлогијев поступак са тачке гледишта еклисиологије. Будући окупљени око Института Св. Сергија у Паризу, ови професори су

¹⁰ *Каноническое положение Православной Русской Церкви за границей*, Париз 1927, 87-89.

се, након формирања Руског егзархата цариградске јурисдикције трудили да додатно аргументују посебан ауторитет Цариградске патријаршије у Православном свету, који се, између осталог, темељи на апелационом праву, схваћеном у контексту његове примене на свеправославном нивоу, као искључивој привилегији поменуте патријаршије. У том смислу посебно детаљну аргументацију износи Антон Владимирович Карташов у раду *Практика апелляционного права Константинопольских Патриархов*, објављеном 1936. године.¹¹

У поменутом раду Карташов даје историјски преглед практиковања апелационог права Цариградске патријаршије на просторима других цркава, које нису биле под директном јурисдикцијом Цариградске патријаршије, желећи да, на тај начин, истакне њен посебан васељенски ауторитет. Подсећање на значај и карактер васељенског ауторитета Цариградске патријаршије, по аутору, неопходно је из два разлога. Са једне стране међунационални антагонизми православних народа, довели су, посебно међу словенским црквама, до тенденције «свођења црквеног првенства Константинопоља до минимума», а са друге, измењене околности живота помесних православних цркава, после I светског рата, учиниле су неопходном тешњу међуправославну координацију, у оквиру које је немогуће заобићи «наслеђену, из наше источне историје, праксу одређеног првенства Константинопољског центра».¹²

Карташов разликује три периода у практиковању апелационог права Цариграда: 1) до Халкидонског сабора; 2) од Халкидонског сабора до пада Цариграда под османлијску власт и 3) период после пада Цариграда под османлијску власт.

Мада је апелационо право Цариградске патријаршије у дохалкидонском периоду спровођено у пракси, привилегије ове Цркве су, каже Карташов на Халкидонском сабору формализоване 9, 17. и 28. канонем, као и у низу каснијих номоканонских кодекса у којима је цариградски патријарх именован «главом свих других Цркава» (Јустинијанов *Кодекс*), оним који «разматра и решава спорове поникле при другом катедрама» (*Епанагоге* цара Василија I Македонца) и оним који доноси «коначан суд» у споровима између других цркава (*Синтагма* Матије Властара).¹³

¹¹ Карташов В. Антон, *Практика апелляционного права Константинопольских Патриархов*, Варшава, 1936.

¹² *Исто*, 1.

¹³ *Исто*, 7-13.

Направивши пресек реализације привилегија Цариградске Цркве у поменутом три периода Карташов долази до закључка да је неопходно «признати првенствујућу улогу Константинопољског патријархата у нашем Источном Православљу, не само као археолошки факт прошлости, већ и као живо дејствујуће начело.» Само на тај начин могуће је превазићи «ненормалну разједињеност националних Цркава»¹⁴

На аргументацији, коју је изнео Карташов, заснивали су се каснији ставови руских богослова окупљених око Руског западноевропског егзархата, о посебним правима Цариградске патријаршије у православном свету, којима је индиректно оправдаван потез митрополита Евлогија из 1931. године и статус руске западноевропске црквене структуре који је из тога проистекао. Ови ставови су нарочито интензивно изношени у првим годинама после II светског рата, на страницама руских париских часописа *Церковный вестник западноевропейской епархии* и *Вестник русского студенческого христианского движения*. У првим послератним годинама важне чланке написали су Јован Мајендорф¹⁵ и Сергеј Сергејевич Верховски¹⁶, а касније су наставили да се појављују радови: епископа Касијана (Безобразова)¹⁷ Николаја Куломзина¹⁸ и И. Александрова¹⁹. Све их обједињује позиција Карташова изнета у привођеном чланку из 1936. године.

Посебан печат «париско-њујоршком концепту еклисиологије расејања» даје Александар Шмеман који ову еклисиолошку концепцију систематизује учинивши је целовитом и јасно профилисаном. Бранећи позицију Руског егзархата цариградске јурисдикције, Шмеман је уобличио дотадашњу аргументацију парижана, са намером да је уздигне са позиција «јурисдикционих расправа» (за или против јурисдикције Цариградске патријаршије и сл.) на ниво суштинских питања православне еклисиологије. Основ за јурисдикцију Цариградске патријаршије над православним расејањем Шмеман не тражи у «спорним канонима» (9, 17 и 28. канон Халкидонског сабора), који могу бити тумачени на различите начине, већ у «јерархији части» Православне Цркве. Цариградска патријаршија, као прва у Православној Цркви јесте центар њеног васељенског јединства. Шмеман

¹⁴ Исто, 13-19.

¹⁵ Мейендорф И., *Константинополь и Москва*, Церковный вестник западноевропейской епархии, 16, 1949.

¹⁶ Верховский С.С., *Единая Церковь или раскол*, Церковный вестник западноевропейской епархии, 20, 1949.

¹⁷ Кассиан еп., *Что дал русской православной эмиграции Экзархат Вселенского престола*, Вестник русского студенческого христианского движения, 56, 1960.

¹⁸ Куломзин Н., *Церковное положение Экзархата Патриарха Вселенского в западной Европе*, Вестник русского студенческого христианского движения, 56, 1960.

¹⁹ Александров И., *О значении Русского Экзархата Вселенского Патриарха в западной Европе*, Вестник русского студенческого христианского движения, 56, 1960.

инсистира на разумевању црквеног јединства, не само у категоријама националних Цркава (нпр. јединство Руске, Српске, Грчке Цркве), већ и у категоријама јединства Цркве на васељенском плану, схваћеног као «јединство Цркве, а не само јединство Цркава». Православна Црква није федерални савез аутокефалних Цркава, већ Једна, Света, Саборна и Апостолска Црква, која у складу са 34. апостолским правилом потребује, као и у случају појединачних помесних аутокефалних Цркава, првог епископа, који ће изражавати јединство Цркве на васељенском плану. Тај први епископ јесте цариградски патријарх који без обзира на бројне историјске грехе (Шмеман овде има у виду панјелинистичке амбиције појединих цариградских патријараха кроз историју), јесте првенствујући епископ у Православној Цркви.²⁰

Неопходно је истаћи да је јурисдикција Цариградске патријаршије над православним расејањем у Шмемановој концепцији замишљена као прелазно решење, на путу ка остварењу канонског идеала – формирању самосталних помесних цркава широм православне «дијаспоре». Управо у овом контексту треба разматрати редифинисање појединих Шмеманових ставова о улози Цариградске патријаршије у православном расејању, настало у јеку «америчке кризе» 70-их година прошлог века. Ако упоредимо ставове које Шмеман износи у раду *A Meaningful Storm: Some Reflections on Autocephaly, Tradition and Ecclesiology*²¹ са радовима написаним раније видећемо значајну разлику.

За разлику од концепта који су предложили богослови Светосергијевског париског института богослови окупљени око Карловачке управе Руске Заграничне Цркве, као што смо рекли, наступају са другачијом тенденцијом која је имала за циљ минимизовање улоге Цариградске патријаршије као прве катедре православног света. Сергије Викторович Троицки као утемељитељ ове друге концепције, своју аргументацију износи у низу радова, који су настали, делом у периоду када је био стручни консултант за канонскоправна питања Светог синода Српске Цркве (период пре II светског рата), а делом у периоду када је припадао јурисдикцији Московске патријаршије и када се оштро противио како „париском“, тако и „карловачком“ расколу (период после II светског рата). Две основне тезе Троицког биле су инсистирање на националном моделу устројства православних

²⁰ Шмеман Александр, Вселенский Патриарх и Православная Церковь, *Собрание статей*, 368-370 (текст је први пут изашао у: Церковный вестник (ЗЕПРЭ) 5 (26) (1950).

²¹ Shmeman Alexander, *A Meaningful Storm: Some Reflections on Autocephaly, Tradition and Ecclesiology*, St. Vladimirs Theological Quarterly 15 (1971) 3-27 (превод на српски: А. Шмеман, *У трагању за коријењем америчке буре*, превод Амфилохије (Радовић) јеромонах, Теолошки погледи 4 (1974) 236-257).

црквених структура у расејању и противљење јурисдикцији Цариградске патријаршије над целокупним православним расејањем.

Троицки принципијелно одбацује тезу „парижана“ о помесном (територијалном) концепту као обавезујућем за организовање Цркве. Територијални модел устројства Цркве посматра као догматски неправилан и плод историјских околности које су настале као последица стварања савеза између државе и Цркве. Инсистира на томе да поменути концепт нема „никакво принципијелно догматско значење“, већ представља практичан модел који се као обавезујући, примењује на традиционално православним просторима.²² Територија јесте елемент државе, а не Цркве, и као таква не може бити у основи католичности“. У основи католичности Цркве јесу њени чланови, а не територија. Одавде произилази тврдња да је национални (персонални) модел устројства Цркве правилнији од помесног. Позив Господа Исуса Христа упућен Апостолима о обавези проповедања и крштавања свих народа (Мт. 28, 19) говори да је апостолска проповед имала национални, а не територијални карактер, а 34. апостолско правило говори о првим епископима сваког народа.²³ У чланку *Где и в чем главная опасность*²⁴ Троицки сажето излаже своје ставове о правима Цариградске Патријаршије у Православној Цркви пошто је претходно анализирао званични канонски зборник ове Цркве – Пидалион као „веома ауторитативан изворник“. Он тврди да коментар на 9. правило IV васељенског сабора као и тумачење 28. правила IV васељенског сабора и коментар на 28. правило IV васељенског сабора на које наилазимо у Пидалиону доказују следеће:

1. *Константинопољски патријарх нема власт суда изван граница своје патријаршије и у пределима других Православних Цркава (Коментар на 9. правило IV васељенског сабора)*
2. *Административна јурисдикција овог патријарха никада се није простирала на читаву православну дијаспору, већ само на дијаспору неколико суседних варварских области са њему потчињеним дијецезама (Тумачење 28. правила IV васељенског сабора)*

²² Троицкий С. В., *Правовое положение Русской Церкви в Югославии*, Белград, 1940, 102-103.

²³ Троицкий С. В., *Экклезиология Парижского раскола*, Вестник Русского Западноевропейского Патриаршего Экзархата, 7-8, 1951, 25-26.

²⁴ Троицкий С. В., *Где и в чем главная опасность*, Журнал Московской Патриархии 12 (1947), 31-42.

3. *И у границама своје јурисдикције у дијаспори могао је да рукополаже само епископе (исто)*
4. *Узрок ширења права Константинопољског епископа био је не умишљено апостолско порекло ове Цркве, већ једино политички успон Константинопоља као престонице Византијске империје.*
5. *Титула Константинопољског патријарха „Свесветост“ нема утемељење у канонима, већ је поникла путем обичаја (исто)*

У канонима исто тако нема основа ни титула „васељенски“, већ се појавила путем обичаја и при том не указује на било какву јурисдикцију Константинопољског патријарха изван граница његове патријаршије, већ на привремену величину ове патријаршије у време славе Византијске империје.”²⁵

* * *

Спорови који су се водили у руским богословским круговима поводом обраћања митрополита Евлогија са апелацијом Цариграду поново су оживели након II светског рата будући изазвани драматичним јурисдикционим обртима у Руском западноевропском егзархату, током 1945. и 1946. године. Након неуспелог покушаја митрополита Евлогија да своју епархију присаједини Московској патријаршији, његов наследник архиепископ Владимир (Тихоницки) одлучно је одбио московску јурисдикцију, оставши под влашћу Цариградске патријаршије. Све ово ће у париским богословским круговима довести до интензивирања аргументације у корист максималистичког схватања апелационог права Цариградске патријаршије. Догађаји који ће потом уследити, као што су: Свеправославно саветовање у Москви 1948. године, питање односа Православне Цркве према екуменизму, процес припреме Свеправославног сабора, питање аутокефалије Православне Цркве у Америци, Естонско црквено питање крајем XX и почетком XXI века итд., служиће, опет и опет изнова, као поводи за оживљавање спорова не тако давне прошлости који су се на најнепосреднији начин тицали питања улоге Цариградске патријаршије у Цркви, а руски богослови ће, дајући посебан печат, наставити да буду неизоставно укључени у ове спорове који до данас нису изгубили на својој актуалности.

²⁵ Исто, 36.

б) циљеви истраживања

Први циљ дисертације јесте аналитичко приказивање ставова изнетих у документима различитих руских црквених структура (Московске патријаршије, Руске Заграничне Цркве и Руског западноевропског егзархата) и радовима руских богослова XX века који су се тицали питања улоге Цариградске патријаршије у Цркви.

Други циљ дисертације јесте представљање историјског контекста формирања руских позиција по питању улоге Цариградске патријаршије у Цркви. Сама чињеница да су руски богослови своје ставове понекад мењали показује у којој је мери историјски контекст диктирао формирање одређених ставова у одређеном тренутку.

Трећи циљ дисертације јесте канонска анализа ставова различитих руских црквених структура и руских богослова XX века која се тицала улоге Цариградске патријаршије у Цркви. Како руски јерарси тако и руски богослови различитих јурисдикција своју аргументацију су образлагали позивајући се првенствено на канонско предање Цркве, које је сваки тумачио у свом кључу. Наш циљ је да управо кроз призму канонског предања наше Цркве укажемо у којој мери руска богословска аргументација реално одговара духу и слову поменутог предања, али и у којој мери канонско предање поседује одговор на питања и изазове пред којима се нашла Православна Црква у XX веку, а који се тичу наше теме.

Четврти циљ дисертације. Као свој четврти циљ дисертација треба да покаже у којој су мери релевантна и актуелна размишљања руских богослова XX века о улози Цариградске патријаршије у Цркви када је у питању савремени међуправославни, али и међухришћански (овде првенствено имам у виду православно-римокатолички) дијалог.

Основне хипотезе

- Након Великог раскола (1054. године) питање улоге Цариградске патријаршије у Православној Цркви никада није било постављено са таквом оштрином као у XX веку, а појављује се као последица крупних геополитичких промена које су оставиле трајан траг у животу Цркве.

- Посебан, ако не и одлучујући печат, покушају расветљавања овог питања у богословско-канонској перспективи дају руски богослови XX века који су припадали различитим јурисдикцијама (Московска патријаршија, Руска загранична Црква, Руски западноевропски егзархат Цариградске јурисдикције у Паризу)
- Догађај који ће на пресудан начин утицати на отварање полемике по питању улоге Цариградске патријаршије у Православној Цркви јесте прелазак руског митрополита Евлогија у Цариградску јурисдикцију и стварање Руског западноевропског егзархата под јурисдикцијом Цариграда (1931. године).
- У веку који ће у историји богословске мисли остати упамћен као «век еклисиологије» Цариградска патријаршија и Руска Црква (Московска патријаршија и Руска загранична Црква) нису могли да постигну компромис по следећим питањима: 1) статус црквених области у Источној, Централној и Северној Европи, које су се након распада Руске империје нашле на територији нових држава; 2) позиција Цариградске патријаршије према расколу обновљенаца у Совјетској Русији; 3) однос Цариградске патријаршије према руским црквеним структурама у иностранству. Основни проблем који је, пак, стајао иза свега побројаног јесте питање јурисдикционих овлашћења Цариградске патријаршије у Православној Цркви.
- У позадини јурисдикционих спорова између руских богослова криле су се суштинске еклисиолошке разлике које су се тичале начина схватања јединства Цркве и начина организационе пројаве тог јединства на просторима православног расејања. Поставило се питање да ли јединство Цркве треба првенствено посматрати као евхаристијско или као јединство у националним категоријама.

Методe истраживања:

Метод истраживачког рада приликом писања једне докторске дисертације подразумева, првенствено, прикупљање изворне грађе, критичко ишчитавање и анализу извора и само писање дисертације.

Обзиром да тема дисертације (као што је и спецификовано у самом наслову) захтева анализу ставова руских богослова XX века о улози Цариградске патријаршије у Цркви у историјској и канонској перспективи, она, поред употребе радова кључних руских богослова који су се бавили нашом темом (Афанасјева, Шмемана, Карташова, Мајендрофа, Троицког и др.), подразумева прикупљање и употребу још две врсте извора, који се на ову тему односе: историјских (необјављену²⁶ и објављену²⁷ архивску грађу) и канонских (канонски зборници са релевантним тумачењима Светих Канона).

Историјска анализа руске богословске мисли по питању улоге Цариградске патријаршије у Цркви наилази на велике изазове. Као што смо већ рекли, историјске околности у којима су се налазиле различите руске црквене структуре одређивале су како њихову историју односа са Цариградском патријаршијом тако и став о улози и ауторитету ове Цркве у породици православних Цркава. Обзиром да су најважнији радови настајали у јеку полемике Руске Цркве са Цариградом, али и међусобне полемике различитих руских црквених структура на челу са њиховим водећим богословима, није никакво чудо што су ставови изнети у њима, оптерећени јурисдикционим потребама датог тренутка. Одсуство објективности и конформистички приступ питању улоге Цариградске патријаршије у Цркви особина је и савремене литературе на ову тему, те јој треба приступати са тих позиција. Тежњом за објективношћу охрабрује, међутим, појава студија попут монографије *Константинопољска патријаршија и Руска Православна Црква у првој*

²⁶ Процес истраживања необјављене архивске грађе како у домаћим тако и у страним архивима још увек нисмо отпочели. За сада нам је познато да се у Архиву Светог архијерејског Синода Српске Православне Цркве налази следећа фасцикла: *Руска загранична Црква – историја*, која засигурно садржи податке важне за нашу тему.

²⁷ Најзначајнији зборници објављене архивске грађе, које смо за сада сакупили, а које планирамо да користимо у раду су: *Дејания Второго Всезарубежнаго Собора Русской Православной Церкви за границей, с участием представителей клира и мирян, состоявшегося 1/14 – 11/24 августа 1938 года в Сремских Карловцах в Югославии*, Београд, 1939; Губонин М. Е. *Акты Святейшего Тихона, патриарха московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917-1943*, Москва, 1994; Сорокин Владимир, «Митрополит Никодим и всеправославное единство», к 30-летию со дня кончины митрополита Ленинградского и Новгородского Никодима (Ротова), СПб, 2008. Поред поменутих дела, значајан део архивске грађе објављен је у руској црквеној штампи. Бројне посланице и одлуке различитих руских црквених власти објављене су у званичним гласилима карловачке управе Руске заграничне Цркве (*Церковныя ведомости*, *Церковная жизнь*), Московске патријаршије (*Журнал Московской патриархии*) и Руског егзархата у Западној Европи (*Церковный вестник западноевропейской епархии*). У часопису Одељења за спољне црквене послове Московске патријаршије (ОВЦС) *Церковь и время*, који постоји не тако дуго, (од 1991. године), периодично је објављивана преписка између кључних личности руског црквеног живота, у периоду између два светска рата као и важни документи Светог синода Руске Православне Цркве новијег датума (настали након покретања часописа) који се тичу наше теме.

половини XX века²⁸, аутора Михаила Шкаровског, која се недавно појавила. Овај угледни савремени историчар Цркве, не штедећи критика црквену политику Цариградске патријаршије, ипак, узрок конфликта Цариграда и Москве у првим годинама након Другог светског рата види у «претензији за лидерском позицијом» са којом је тада наступила Московска патријаршија.²⁹

Што се канонске анализе тиче, она подразумевајући правилно коришћење канонског предања Цркве, налази се пред ништа мањим изазовима, обзиром да исте каноне, различити аутори често тумаче на потпуно различите начине, у зависности од интереса јурисдикције којој припадају. Ради аутентичне процене аргументације руских богослова у канонској перспективи користићемо се коментарима византијских канонских коментатора Јована Зонаре, Алексија Аристина, Теодора Валсамона и Матије Властара, као и коментарима насталим у каснијем периоду (у зборнику Πηδάλιον и у радовима српских коментатора: епископâ Никодима (Милаша) и Атанасија (Јевтића))³⁰

Приликом писања дисертације биће коришћено неколико метода. Прва метода коју ћемо користити је идуктивна, којом ћемо на темељу анализе појединачних чињеница доћи до закључка о општем суду када је у питању тематика којом се бавимо. Поузданост индуктивног закључка директно зависи од броја истражених чињеница, тако да морамо бити сигурни да смо све чињенице узели у обзир приликом доношења било каквог закључка. Следећа метода коју ћемо користити јесте дедуктивна у којој се из општих ставова изводе посебни и појединачни закључци. Дедукција увек претпоставља познавање општих знања на темељу којих се спознаје оно посебно или појединачно. Најважнији елементи дедуктивне методе јесу поступци метода анализе и синтезе. Такође користићемо поменуту методу анализе која представља поступак научног истраживања и објашњавања стварности коју проучавамо путем синтезе једноставних ставова у сложеније. Метода доказивања представља једну од најважнијих метода коју ћемо користити. У њу су

²⁸ Шкаровский В. Михаил, *Константинопольский патриархат и Русская Православная Церковь в первой половине XX века*, Москва, 2014. Поред тога што представља покушај објективног приступа историји односа Цариграда и Москве у XX веку, монографија Шкаровског вредна је тиме што се појавила као резултат рада у неколико страних архива. Такође садржи и списак најважније библиографије на ову тему.

²⁹ Исто, 107.

³⁰ Планирамо да користимо следећа издања канонских текстова са тумачењима: Ράλλη Γ. Α.–Ποτλῆ Μ. *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, т. Α–ΣΤ, Ἀθήνησιν, 1852-1859; Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ, Πηδάλιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκδ. Παπαδημητρίου – Ἀθήναι, 1896 (Thirteenth edition, Athens, 2003); Никодим (Милаш) еп. *Правила Православне Цркве са тумачењима, I-II*, Нови Сад, 1895-1896; Атанасије (Јевтић) еп., *Свештени канони Цркве*, Београд, 2005.

инкорпориране скоро све методе и посебни методички поступци. Сврха ове методе је утврђивање тачности неког научног сазнања.

Значај истраживања

Питање улоге Цариградске патријаршије у Православној Цркви око којег су у прошлом веку полемисали руски богослови незаобилазно је у проучавању савремене историје Православне Цркве. Оно остаје актуелно и данас као и питања везана за њега: аутокефалија, апелационо право, статус православне дијаспоре. Актуелна је и аргументација коју су својевремено износили руски богослови, а њиховим «наслеђем» се Православне Цркве и данас користе како у међуправославном, тако и у православно-римокатоличком дијалогу³¹.

Чињеница да не постоји свеобухватна студија која се бави овом тематиком, тим пре студија која би представљала непристрасан «поглед са стране» подстакла је истраживача на бављење поменутом темом.

Композиција студије

Предвиђено је да се рад састоји из девет делова: садржаја, списка скраћеница, увода, три поглавља, закључка, резимеа и библиографије.

Увод би подразумевао појашњење методологије истраживања и пресек коришћених извора и литературе.

Предвиђено је да основну материју рада чине три поглавља подељена на већи или мањи број потпоглавља.

Прво поглавље носило би назив **Прерогативи Цариградске патријаршије у Православној Цркви у светлости докумената Руске Цркве XX века**. Предвиђено је да

³¹ Различитост ставова по питању улоге Цариградске патријаршије у Цркву међу руским богословима XX века одражава се и оптерећује и савремене међуправославне односе. Тако једна од кључних личности црквене политике Руске Цркве данас, Митрополит волоколамски Иларион (Алфејев) тврди да непостојање јединственог става по питању примата међу самим православнима неминовно их у дијалогу са римокатолицима „води у ћорсокак“. Иларион Алфеев, *Примат и соборност в православном понимании*, Церковь и время, 4 (29), Москва, 2004, 171.

буде подељено у четири целине. У првој целини направили бисмо кратак пресек кључних историјских чинилаца који су одредили контекст односа Цариградске патријаршије и Руске Православне Цркве у XX веку. Тема друге целине су јурисдикциони конфликти Цариградске патријаршије и Руске Цркве у XX веку. Овде имамо у виду одговоре на које наилазимо у документима, међусобно супротстављених, различитих руских црквених структура (Московске патријаршије, Руске заграничне Цркве, Руског западноевропског егзархата у Паризу) на следећа питања: јурисдикција над православним расејањем, спорне аутокефалије и аутономије (статус Православне Цркве у Пољској, Финској, Чехословачкој, Албанији, Америци, Јапану...), апелационо право Цариградске патријаршије на примеру Руског западноевропског егзархата у Паризу. Трећа целина бави се Свеправославним саветовањем у Москви 1948. године. Иницијатива за лидерством у православном свету коју Руска Црква, будући подржана од стране Совјетског Савеза, пројављује у првим годинама по завршетку Другог светског рата, на поменутом сабрању најбоље долази до изражаја, због чега оно заслужује посебну пажњу када је наша тема у питању. Тема четврте, а уједно и последње целине, првог поглавља јесте позиција коју Руска Црква по питању Цариграда заузима у документима припреме за Свеправославни сабор.

Назив другог поглавља гласи **Ставови истакнутих руских богослова и свештенослужитеља XX века о прерогативима Цариградске патријаршије у Цркви.** Предвиђено је да ово поглавље буде подељено у три целине. Прва целина излаже ставове на које наилазимо у дореволюционој руској богословској науци а тичу се наше теме. Важно је истаћи да је ово Синодални период у којем Руска Црква нема свог патријарха, а на древне источне патријаршије значајан део њених богослова гледа са посебним пијететом. Ипак, ни у оваквом контексту међу дореволюционим руским богословима не постоји јединствен став по питању улоге Цариградске Патријаршије у Цркви. Као карактеристичан пример супротстављених ставова могу послужити са једне стране професор Петербургске академије Т. Барсов, који заузима максималистички став, и, са друге стране, канониста А. Павлов, који заузима минималистички став. На првог ће се својевремено у полемици са Троицким позивати професор Емануел Фотијадис. У другој целини излажемо ставове богослова XX века. Представићемо концепције богослова «париско-њујоршке» школе (Карташова, Афанасјева, Шмемана, Мајендорфа, Верховског), као и богослова московско-карловачке оријентације (Троицког, Пољског, Грабеа, Љвова). Већ је било речи да улогу

Цариградске патријаршије у Цркви први разматрају у максималистичким, а други у минималистичким категоријама. Будући да су и једни и други овом питању, сваки са свог аспекта, дали посебан печат излагању њихових ставова биће посвећена значајна пажња. У трећој целини изложићемо ставове угледних руских свештенослужитеља прошлог века (Антонија Храповицког, Антонија Блума, Василија Кривошеина и Софронија Сахарова) који су се бавили нашом темом.

Треће, рекли бисмо кључно поглавље, носи назив **Историјско-канонска анализа докумената Руске Цркве и радова руских богослова XX века о улози Цариградске патријаршије у Цркви и савремене рефлексије**. Подељено је на три целине. У првој целини намеравамо да ставове руских богослова анализирамо кроз призму историјских дешавања прошлог века и околности у којима су се руске црквене структуре налазиле када су формирале одређене ставове. Намера нам је да расветлимо на које је начине историја диктирала формирање поменутих ставова. У другој целини намеравамо да ставове руских црквених структура и руских богослова анализирамо кроз призму канонског предања цркве, покушавајући да пружимо аутентичну канонску процену њихове канонске аргументације, што је посебно изазован задатак. У трећој целини планирамо да укажемо на који се начин полемике XX века рефлектују на савремену позицију Московске патријаршије по питању улоге Цариградске патријаршије у Цркви. Од догађаја крајем прошлог века Естонско црквено питање остаје отворен проблем који оптерећује односе Цариграда и Москве³². До несугласица двеју Цркава долази и у процесу православно-римокатоличког дијалога када се постави питање улоге првог у Цркви. Ово је посебно дошло до изражаја октобра 2007. године у Равени током заседања мешовите православно-католичке комисије када је потписан «Равенски документ» без учешћа представника Руске Православне Цркве. Представници Руске Цркве су напустили већ једно од првих заседања у Равени због неслагања да у раду комисије узму учешћа представници Естонске апостолске Цркве која је под јурисдикцијом Цариграда. Непотписивање документа од стране Руса узбуркало је богословску јавност како код православних, тако, ништа мање, и код римокатолика. Након «равенског инцидента» Свети Синод Руске Православне Цркве повериће Синодској богословској комисији изучавање и израду позиције Московске

³² Давање аутономије Православној Цркви у Естонији од стране Цариградске патријаршије 1996. године постаће повод новог конфликта између Цариграда и Москве, који, нажалост, траје до данас. У Естонији и даље постоји аутономна Црква по јурисдикцијом Москве.

патријаршије по питању првенства у Цркви. Као резултат овог рада појавиће се документ *Позиција Московске патријаршије по питању првенства у Васељенској Цркви*³³, који ће бити примљен на заседању Синода Руске Цркве 25-26. децембра 2013. године. Поред разматрања Естонског црквог питања које се неизоставно појављује у савременим синодским документима Руске Цркве у параграфима посвећеним међуправославним односима, као и поред разматрања званичног документа Руске Цркве о првенству, у трећој целини завршног поглавља рада позабавићемо се и ставовима Митроплита волоколамског Илариона о ауторитету Цариградске патријаршије у Цркви. Као председник Одељења за спољне црквене односе Московске патријаршије и истакнути савремени богослов Руске Цркве, Митрополит Иларион наступа и као гласоговорник своје Цркве, због чега су његови ставови незаобилазни када је наша тема у питању.

У закључку ћемо да резимирамо резултате истраживања. Направићемо кратак пресек тока развојне мисли руских богослова када је у питању улога Цариградске патријаршије у Цркви у нади да ћемо успети да одговоримо на питање у којој мери је ова мисао била плод зрелог и одговорног богословског размишљања у служби Цркве, а у којој можда пројава људске немоћи у Цркви.

³³ Документ је објављен у званичном гласилу ОВЦС-а. Види: Позиция Московского Патриархата по вопросу о первенстве во Вселенской Церкви, *Церковь и время*, 4, 2015, 39-52.

Прелиминарна структура рада:

Садржај

Списак скраћеница

Увод

I Прерогативи Цариградске патријаршије у Православној Цркви у светлости докумената Руске Цркве XX века

- 1. Историјски контекст односа Цариградске и Московске патријаршије у XX веку: кључни увиди**
- 2. Јурисдикциони спорови Цариграда и Москве у светлости докумената Московске патријаршије и Руске заграничне Цркве**
 - 2.1. Питање јурисдикције над православном дијаспором
 - 2.2. Питање спорних аутокефалија
 - 2.3. Питање спорних аутономија
 - 2.4. Статус Руског западноевропског егзархата у Паризу и питање апелационог права Цариградске патријаршије
- 3. Свеправославно саветовање у Москви 1948. године**
- 4. Позиција Московске патријаршије по питању улоге Цариградске патријаршије у процесу припреме Свеправославног сабора**

II Ставови истакнутих руских богослова и свештенослужитеља XX века о прерогативима Цариградске патријаршије у Цркви

- 1. Руска дореволюциона богословска наука о улози Цариградске патријаршије у Цркви**
- 2. Ставови богослова XX века**
 - 2.1. Концепција богослова париско-њујоршке школе
 - 2.1.1. Антон Владимирович Карташов
 - 2.1.2. Николај Афанасјев
 - 2.1.3. Александар Шмеман
 - 2.1.4. Јован Мајендорф

2.1.5. Сергеј Верховски

2.3 Концепција богослова московско-карловачке оријентације

2.3.1. Сергије Викторович Троицки

2.3.2 Михаил Пољски

2.3.3 Георгије Грабе

2.3.4. Натанаил (Љвов)

3. Ставови угледних руских свештенослужитеља

3.1. Митрополит Антоније (Храповицки)

3.2. Митрополит Антоније (Блум)

3.3. Архиепископ Василије (Кривошеин)

3.4. Јеромонах Софроније (Сахаров)

III Историјско-канонска анализа докумената Руске Цркве и радова руских богослова XX века о улози Цариградске патријаршије у Цркви и савремене рефлексије

1. Историјска анализа

2. Канонска анализа

3. Савремене рефлексије

3.1. Естонско црквено питање

3.2. Документ «Позиција Московске патријаршије по питању првенства у Васељенској Цркви»

3.3. Митрополит волоколамски Иларион (Алфејев) о ауторитету Цариградске патријаршије у Цркви

Закључак

Резиме

Библиографија

Извори

Литература

Библиографија:

Извори (I)

Канони – Апостолски, Васељенских и Помесних сабора у издањима:

1. Ράλλη Γ. Α.–Ποτλῆ Μ. *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, т. Α–ΣΤ, Ἀθήνησιν, 1852-1859;
2. Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ, *Πηδάλιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Παπαδημητρίου – Ἀθήναι, 1896 (Thirteenth edition, Athens, 2003);
3. Никодим (Милаш) еп. *Правила Православне Цркве са тумачењима, I-II*, Нови Сад, 1895-1896;
4. Атанасије (Јевтић) еп., *Свештени канони Цркве*, Београд, 2005.

Извори (II)

Архивска грађа (објављена)

1. *Обращение Архиерейского Синода к Лозаннской Конференции с протестом против удаления Вселенской Патриаршей кафедры из Константинополя*, Церковные Ведомости, 1-2, 1923, 1-2.
2. *Грамота Святейшего Тихона Патриарха Московского и всея России Его Высокопреосвященству Высокопреосвященнейшему Дионисию Митрополиту Варшавскому Но 224, 23 мая 1924*, Церковные Ведомости, 15-16, 1924, 1-2.
3. *Грамота Архиерейскаго Синода Русской Православной Церкви за границей Его Святейшеству Святейшему Кир Григорию VII Архиепископу Константинопольскому – Нового Рима Патриарху Вселенскому Но 1867, 16/20 июля 1924 г.*, Церковные Ведомости, 15-16, 1924, 2-10.
4. Митрополит Антоний, *Скорбное послание Святейшему и Блаженнейшему Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху Кир-Кир Константину VI Но 2546 4/17 февраля 1925*, Церковные Ведомости, 11-12, 1925, 1-
5. Митрополит Антоний, *В защиту неповинных*, Церковные Ведомости, 19-20, 1925, 7.
6. *Каноническое положение Православной Русской Церкви за границей*, Париж, 1927.

7. Послание Вселенского Патриарха Василия III, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 1-2.
8. Труды Епархиального Соборания Западно-Европейских Православных Русских Церквей состоявшегося с 3 по 8 июля 1927 г. в Париже, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 7-17.
9. Письмо Председателя Архиерейского Синода Высокопреосвященнаго Митрополита Антония на имя Е.В. Саблина Но 324 От 15/28 марта 1927, Церковные Ведомости, 7-8, 1927, 18-20.
10. Окружное Послание Священ. Собора Архиереев Русской Православной Церкви заграницей всем верным чадам Западно-Европейской епархии 24 августа (6 сентября) 1927 г. Церковные Ведомости, 19-20, 1927, 1-3.
11. Открытое письмо Митрополиту Евлогию Архиепископу Волынскому временно исправляющему в Зап. Европе обязанности викария Петроградской епархии – Начальника Россиской Духовной Миссии в Китае Иннокентия Архиепископа Пекинского, Церковные Ведомости, 23-24, 1927, 9-12.
12. Письмо Митрополита Евлогия Митрополиту Антонию Но 1528, 20 июля/ 2 августа 1927, Церковные Ведомости, 5-6, 1928, 8-9.
13. Письмо Митрополита Антония Митрополиту Евлогию Но 956, 12/25 августа, Церковные Ведомости, 5-6, 1928, 9-10.
14. Из переписки между Митрополитом Сергием и Митрополитом Евлогием, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 3, 1931, 3-18.
15. Грамата Вселенскаго Патриарха, 1931 года, февраля 17-го, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 2, 1931, 2-3.
16. Архипастырское послание Высокопреосвященнейшаго Митрополита Евлогия, 12-25 февраля 1931 года, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 2, 1931, 4-5.
17. Доклад приходского совета Александро-Невской церкви приходскому собранию о положении западно-европеской русской церкви в 1930 году, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 3, 1931, 19-32.
18. Обращение Высокопреосвященнейшаго Митрополита Евлогия 16-29 мая 1931 года, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 6, 1931, 1-2.

19. *Граматы Вселенскаго Патриарха Митрополиту Евлогию*, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 7, 1931, 1-3.
20. *Обращение Высокопреосвященнейшаго Митрополита Евлогия к духовенству*, 18-31 октября 1931 г., Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 11, 1931, 1-3.
21. *Письмо Митрополита Елевферия к духовенству Западно-Европейских Русских Православных Церквей 1931 г. 26-VI/ 9-VII*, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 2, 1927, 11, 1931, 14-15.
22. *Из периодической печати восточных патриархов* 96-97, Голос Литовской Православной Епархии, Но 5, 1932, 96-97.
23. *Ответ Митрополита Сергия на приглашение вселенского патриарха принять участие в догматической комиссии в Лондоне и в предсоборном совещании на Афоне*, Голос Литовской Православной Епархии, 1, 1932, 8-10.
24. *Письмо Святейшаго Варнавы, Патриарха Сербскаго, Митрополиту Литовскому и Виленскому Елевферию*, 1932 г. февраля 14, Голос Литовской Православной Епархии, 2, 1927, 1932, 29-30.
25. *Письмо Митрополита Литовскаго и Виленскаго Елевферия Святейшему Варнаве, Патриарху Сербскому*, Голос Литовской Православной Епархии, 2, 1932, 31-33.
26. *Заместитель Патриаршаго Местоблюстителя, Его Высокопреподобию Представителю Вселенскаго Патриарха в С.С.С.Р. Всечестному Отцу Архимандриту Василию Димопуло*, 1932 г. апреля 13 дня Но. 628., Голос Литовской Православной Епархии, 4, 1932, 69-72.
27. *Труды третьяго Епархиальнаго Соборания Православных Русских Церквей в Западной Европе*, Церковный Вестник Западноевропейской Епархии, 8-9, 1933, 12-27
28. *Определения Архиерейского Синода Русской Православной Церкви заграницей по делу о возстановлении мира и единства в Зап.-Европейской епархии от 3/ 16 мая 1933 г.*, Церковная Жизнь, 7, 1934, 111-112.
29. *Антоний, Митрополит Киевский и Галицкий, Окружное послание Председателя Архиерейского Синода Русской Православной Церкви Заграницей 24 июля 1934 г.*, Церковная Жизнь, 8, 1934, 127-130.

30. *Определения Архиерейского Собора Русской Православной Церкви за границей: I. От 28 августа/10 сентября 1934 г., о снятии прецедентов, наложенных Архиерейским Собором в 1927 г., на Митрополита Евлогия и его викариев.*, Церковная Жизнь, 9-10, 1934, 148-149.
31. *Архипастырское послание Высокопреосвященного Серафима, Архиепископа Финляндского и Выборгского, управляющего русскими православными церквями в Западной Европе. Верной православной русской пастве Западно-Европейской епархии 25 сент./ 8 окт. 1934 г.*, Церковная Жизнь, 2, 1935, 20-23.
32. *Граббе Ю., Протоколы Совецания под председательством Его Святейшества, Святейшего Патриарха Варнавы по вопросу об установлении мира и единства в Русской Православной Церкви Заграницей 20 октября/ 2 ноября 1935 г., № 675.*, Церковная Жизнь, 11-12, 1935, 164-182.
33. *Митрополит Анастасий, Окружное послание Председателя Архиерейского Собора православной русской пастве в разсении сущей, 1/14 октября 1936. г.* Церковная Жизнь, 10-11, 1936, 148-152.
34. *Определение Архиерейского Собора Русской Православной Церкви за границей, от 9/22 августа с.г., по поводу перехода Митрополита Евлогия в юрисдикцию Константинопольского Патриарха*, Церковная Жизнь, 11-12, 1938, 181-183.
35. *Деяния Второго Всезарубежного Собора Русской Православной Церкви за границей, с участием представителей клира и мирян, состоявшегося 1/14 – 11/24 августа 1938 года в Сремских Карловцах в Югославии*, Београд, 1939.
36. *Письмо Председателя Архиерейского Синода Высокопреосвященному Митрополиту Евлогию*, Церковная Жизнь, 1-2, 1939, 20-28.
37. *Определение Архиерейского Собора Северо Американского Округа от 29 ноября 1938 г., заслушанное и одобренное Общим Архиерейским Собором в заседании 30 августа/ 12 сентября 1939 г.*, Церковная Жизнь, 9-10, 1939, 134-135.
38. *Интервью Митрополита Крутицкого и Коломенского Николая*, Журнал Московской Патриархии, 7, 1950, 5.
39. *Послание Константинопольского Патриарха Афинагора Святейшему Патриарху Московскому и всея Руси Алексию*, 23 февраля 1950 г. Журнал Московской Патриархии, 8, 1950, 8-9.

40. *Ответное послание Святейшего Патриарха Алексия, 3 июля 1950 г. Журнал Московской Патриархии, 8, 1950, 9.*
41. *Глава Православной Автокефальной Церкви Архиепископ всея Албании Паисий, Всем Святейшим Патриархам и Автокефальным Православным Церквам, Журнал Московской Патриархии, 10, 1951, 9-10.*
42. *Алексий, Патриарх Московский и всея Руси, Его Блаженству Блаженнейшему Паисию, Архиепископу Тиранскому и всея Албании, 10 сентября 1951 г. Журнал Московской Патриархии, 10, 1951, 11-12.*
43. *Алексий, Божию милостию патриарх московский и всея Руси, Афинагору, святейшему архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому патриарху, 7 марта 1953 г. Журнал Московской Патриархии, 5, 1953, 4-8.*
44. *Определение Священного Синода журнал № 4 от 30 апреля 1957 года, Журнал Московской Патриархии, 6, 1957, 12.*
45. *Грамата Патриарха Афинагора к Архиепископу Георгию № 1 Протокола 671., 1965 год. ноябрь 22, Вестник русского студенческого христианского движения, 6-8, 1965, 3-4.*
46. *Архипастырское Обращение Архиепископа Георгия 30-го декабря 1965 г., Вестник русского студенческого христианского движения, 6-8, 1965, 5-6.*
47. *Провозглашение независимости Архиепископии 30-го декабря 1965 г., Вестник русского студенческого христианского движения, 6-8, 1965, 6-7.*
48. *К снятию анафемы 1054 года, Журнал Московской Патриархии, 2, 1966, 4.*
49. *Интервью Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия, Журнал Московской Патриархии, 9, 1967, 2.*
50. *Об отношении к митрополичьему округу в Америке (переписка иерархов) Алексий, Патриарх московский и всея Руси, Его Святейшеству Святейшему Афинагору, Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху, 2 августа 1967 года, Журнал Московской Патриархии, 9, 1967, 2-3.*
51. *Ответы Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия на вопросы польского журналиста Юлиуса Стройновского, Журнал Московской Патриархии, 6, 1967, 4-6.*

52. *Послание Святейшего Патриарха Константинопольского Афинагора, 8 января 1970 года*, Журнал Московской Патриархии, 4, 1970, 5-7.
53. *Послание Святейшего Патриарха Московского и все Руси Алексия, 17 марта 1970 года*, Журнал Московской Патриархии, 4, 1970, 7-8.
54. *Ответ управляющего делами Московской Патриархии члена Священного Синода, митрополита Таллинского и Эстонского Алексия на вопрос корреспондента АПН*, Журнал Московской Патриархии, 5, 1971, 3-5.
55. */Об автономии Православной Церкви в Японии/ Местоблюститель Московского Патриаршего Престола Пимен, Митрополит Крутицкий и Коломенский, Его Святейшеству Святейшему Афинагору, Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху, 12 июня 1970 года*, Журнал Московской Патриархии, 7, 1970 2-3.
56. */О канонизации Архиепископа Николая Японского/Местоблюститель Московского Патриаршего Престола Пимен, Митрополит Крутицкий и Коломенский, Его Святейшеству Святейшему Афинагору, Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху, 12 июня 1970 года*, Журнал Московской Патриархии, 7, 1970, 4-5.
57. */Об учреждении Автокефальной Православной Церкви в Америке/ Местоблюститель Московского Патриаршего Престола Пимен, Митрополит Крутицкий и Коломенский, Его Святейшеству Святейшему Афинагору, Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху, 22 июня 1970 года*, Журнал Московской Патриархии, 7, 1970, 5-8.
58. *Местоблюститель Московского Патриаршего Престола Пимен, Митрополит Крутицкий и Коломенский, Его Святейшеству Святейшему Афинагору, Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху 10 августа 1970*, Журнал Московской Патриархии, 9, 1970, 6-11
59. *Послание Святейшего Патриарха Афинагора Но 583, 24 июня 1970*, Журнал Московской Патриархии, 9, 1970, 12-16.
60. *Пимен, Местоблюститель Московского Патриаршего Престола, Митрополит Крутицкий и Коломенский, Его Святейшеству, Святейшему Афинагору,*

- Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху, 14 января 1971 года, Журнал Московской Патриархии, 2, 1971, 2-3.*
61. *Пимен, Местоблюститель Московского Патриаршего Престола, Митрополит Крутицкий и Коломенский, Его Святейшеству, Святейшему Афинагору, Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху, 31 мая 1971 года, Журнал Московской Патриархии, 7, 1971, 2-3.*
62. *Пимен, Патриарх Московский и всея Руси, Его Святейшеству, Святейшему Афинагору, Архиепископу Константинополя – Нового Рима и Вселенскому Патриарху, 16 марта 1972 года, Журнал Московской Патриархии, 5, 1972, 7-8.*
63. *Обращение 3-го Всезарубежного собора свободной части Русской церкви к архипастырям, пастырям и мирянам русской архиепископии константинопольского патриарха в западной европе, Сентябрь 1974 года, Вестник русского студенческого христианского движения, 4, 1974, 105-107.*
64. *Сообщение от Управления Западно-европеской Архиепископии 20 января 1975 г., Вестник русского студенческого христианского движения, 4, 1974, 107-111.*
65. *Во всероссийский центральный исполнительный комитет Тихона Патриарха Московского и всея России заявление 1924 г., сент. 30, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 1975, 78-87.*
66. *Кирилл Архиепископ, Интервью « Журналу Московской Патриархии», Журнал Московской Патриархии, 6, 1990, 14-18.*
67. *Interview with the new patriarch of the Russian Orthodox Church, St. Vladimirs's Theological Quarterly, 4, 1991, 396-399.*
68. *Послание Святейшаго Патриарха Константинопольского Димитрия I Святейшему Патриарху Московскому Алексию II, 10 января 1991 года, Журнал Московской Патриархии, 5, 1991, 5.*
69. *Губонин М. Е. Акты Святейшего Тихона, патриарха московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти 1917-1943, Москва, 1994.*
70. *Зинин Ю., Вместо объективного анализа – очередная дезинформация, Вестник русского студенческого христианского движения, 2, 1996, 213-227.*

71. *Коммюнике Константинопольского патриархата*, Вестник русского студенческого христианского движения, 2, 1996, 227-230.
72. *Несколько пояснений к „Коммюнике Константинопольского патриархата“ в отношении Эстонской апостольско-православной Церкви*, Вестник русского студенческого христианского движения, 2, 1996, 230-233.
73. *О фальсификациях, распространенных властями Эстонии относительно смуты, поднятой ими же вокруг Эстонской апостольско-православной Церкви*, Вестник русского студенческого христианского движения, 2, 1996, 233-238.
74. Струве Н., *Послесловие*, Вестник русского студенческого христианского движения, 2, 1996, 238-240.
75. *Заявление Священного Синода Русской Православной Церкви от 22 октября 1991 г.*, Церковь и Время, 5, 1998, 68-71.
76. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия (Страгородского) и митрополита Евлогия (Георгиевского), Управляющего православными русскими церквами в Западной Европе (1927-1928 гг.)*, Церковь и Время, 5, 1998, 75-111.
77. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия (Страгородского) и митрополита Евлогия (Георгиевского), Управляющего православными русскими церквами в Западной Европе*, Церковь и Время, 7, 1998, 124-146.
78. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия (Страгородского) с митрополитом Литовским и Виленским Елевферием (Богоявленским), временно управляющим западноевропейскими приходами Русской Православной Церкви, митрополитом Японским Сергием (Тихомировым) и епископом Вениамином (Федченковым) б. Севастопольским*, Церковь и Время, 10, 2000, 303-325.
79. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия (Страгородского) и митрополита Елевферия (Богоявленского), временно управляющего Западно-европейскими приходами РПЦ*, Церковь и Время, 12, 2000, 288-330.

80. Митрополит Смоленский и Калининградский Кирилл, *Доклад на Юбилейном Архиерейском Соборе РПЦ, „Межправославные связи и заграничные учреждения РПЦ“, 125-136, Церковь и Время, 13, 2000, 124-157.*
81. Кирилл Митрополит Смоленский и Калининградский, *К 55-летию Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата, Церковь и время, 16, 2001, 7-70.*
82. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия (Страгородского), митрополита Елевферия (Богоявленского), временно управляющего Западно-европейскими приходами РПЦ и епископа Вениамина (Федченкова). Документы из архива Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата, Церковь и Время, 16, 2001, 271-301.*
83. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия (Страгородского) со Святейшим Патриархом Константинопольским Фотием II и митрополитом Литовским и Виленским Елевферием (Богоявленским), управляющим западноевропейскими приходами Русской Православной Церкви. Документы из архива Отдела внешних церковных связей., Церковь и Время, 19, 2002, 229-262.*
84. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Нижегородского Сергия (Страгородского) с митрополитом Литовским и Виленским Елевферием (Богоявленским), управляющим западноевропейскими приходами Русской Православной Церкви, архиепископом быв. Севастопольским Вениамином (Федченковым), клириками и мирянами Русской Православной Церкви во Франции. Документы из архива Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата, Церковь и Время, 23, 2003, 203-261.*
85. *Из переписки Заместителя Патриаршего Местоблюстителя митрополита Горьковского Сергия (Страгородского) с митрополитом Литовским и Виленским Елевферием (Богоявленским), управляющим западноевропейскими приходами Русской Православной Церкви, архиепископом быв. Севастопольским Вениамином (Федченковым), клириками и мирянами Русской Православной Церкви во Франции и Германии. Документы из архива Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата, Церковь и Время, 25, 2003, 225-267.*

86. *Формуляр послания митрополита Корсунского Николая и его викариев к духовенству Константинопольского Экзархата от 24 марта 1960 года*, «Церковь Владыки Василия (Кривошеина)», сост. Мусин А., Нижний Новгород, 2004, 314-318.
87. *Посланица цариградског патријарха мјестобљуститељу Московске патријаршије митрополиту Сергеју 25. јун 1931, бр. 1428*, Поповић Радомир, Извори за Црквену историју, Београд, 2006, 565-568.
88. *Посланица – одговор заменика патријарашког чувара Московске патријаршије патријарху цариградском, Поповић Радомир 15. Октобар 1931, бр. 7623*, Поповић Радомир, Извори за Црквену историју, Београд, 2006, 568-572.
89. *Питање митрополита Евлогија*, Поповић Радомир, Извори за Црквену историју, Београд, 2006, 572-576.
90. Сорокин Владимир, «Митрополит Никодим и всеправославное единство», к 30-летию со дня кончины митрополита Ленинградского и Новгородского Никодима (Ротова), СПб, 2008.
91. Патриарх Московский и всея Руси Алексей, *Доклад на Архиерейском соборе Русской Православной Церкви*, ЦиВ, 44, 2008, 9-86
92. Митрополит Смоленский и Калининградский Кирилл, *Православное единство и православное свидетельство в современном мире*, Церковь и Время, 44, 2008, 98-120.
93. *Определение Архиерейского собора о единстве Церкви*, Церковь и Время, 44, 2008, 204-213.
94. *Определение Архиерейского собора «О вопросах внутренней жизни и внешней деятельности Русской Православной Церкви»*, Церковь и Время, 44, 2008, 214-232.
95. Местоблюститель Патриаршего престола митрополит Смоленский и Калининградский Кирилл, *Доклад на Поместном соборе Русской Православной Церкви*, Церковь и Время, 46, 2009, 6-35.
96. Архиепископ Волоколамский Иларион, *Нести миру евангельское свидетельство*, Церковь и Время, 47, 2009, 13-31.
97. Патриарх Московский и всея Руси Кирилл, *Доклад на архиерейском совещании Русской Православной Церкви*, Церковь и Время, 50, 2010, 7-54.

98. Патриарх Московский и всея Руси Кирилл, *Доклад на архиерейском совещании Русской Православной Церкви*, Церковь и Время, 54, 2011, 7-81.

Патриарх Московский и всея Руси Кирилл, *Доклад на Архиерейском Совещании*, Церковь и Время, 70, 2015, 7-63.

Мемоарска грађа (објављена)

1. Евлогий митр. *Путь моей жизни – воспоминания митрополита Евлогия (Георгиевского) изложенные по его рассказам Т. Манухиной*, Москва, 1994.

Извори (III)

Радови руских богослова

1. Александров И., *О значении Русского Экзархата Вселенского Патриарха в западной Европе*, Вестник русского студенческого христианского движения, 56, 1960.
2. Антоний (Блюм) митрополит, *«Первенство» и «преимущества» чести*, Вестник РХД, 189, 2005, (коришћено издање: Антоний митрополит Сурожский: Труды книга вторая, Москва, 2012, 503-512).
3. Антоније (Храповицки), *Васељенска Црква и народности (1900-1923)*, Хришћански живот, 12, 1923, 537-546.
4. Антоний митрополит, *Друзья познаются в бедах и опасностях*, Церковные ведомости, 1-2, 1924, 9-10.
5. Афанасијев Николај, *Црква председавајућа у љубави*, превод Јован Олбина, Примат апостола Петра, Крагујевац, 1989, 51-99.
6. Афанасьев Николай, *Две идеи Вселенской Церкви*, Путь, 45, 1934, 16-29 (коришћено издање: Афанасьев Н., *Церковь Божия во Христе – сборник статей*, Москва, 2015, 146-161).
7. Афанасьев Николай, *Апостол Петр и римский епископ (По поводу книги О. Кульмана «Святой Петр»)*, Православная мысль, 10, 1955, 7-32 (коришћено

- издање: Афанасьев Н., *Церковь Божия во Христе – сборник статей*, Москва, 2015, 422-456).
8. Афанасьев Николай, *Кафолическая церковь*, Православная мысль, 11, 1957, 17-44 (коришћено издање: Афанасьев Н., *Церковь Божия во Христе – сборник статей*, Москва, 2015, 480-516).
 9. Афанасьев Николай, *Учение о коллегиальности (со стороны православного)*, превод на руски А. Н. Афанасјев, (коришћено издање: Афанасьев Н., *Церковь Божия во Христе – сборник статей*, Москва, 2015, 668-683).
 10. Барсов В. Т., *Константинопольский патриарх и его власть над Русской Церковью*, Санкт Петербург, 1878.
 11. Барсов В. Т., *О каноническом элементе в церковном управлении*, Москва, 1882.
- Bogolepov Alexander, *Conditions of Autocephaly*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 3, 1961, 11-38.
12. Bogolepov Alexander, *Which Councils Are Recognized As Ecumenical?*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 2, 1963, 54-73.
 13. Болотов В.В., *Историја Цркве у периоду до Константина Великог*, превод Ђорђе Лазаревић, Краљево, 2009.
 14. Болотов В. В., *Историја Цркве у периоду васељенских сабора – Црква и држава – црквено уређење*, превод Ђорђе Лазаревић, Краљево, 2010.
 15. Василий (Кривошеин), *Кафоличность и церковный строй* (замечания к докладу С.С. Верховского), St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1973, 41-53 (коришћено издање: Мусин А., *Церковь Владыки Василия Кривошеина*, Нижний Новгород, 2004, 246-257.)
 16. Василий (Кривошеин), *Резензия на книгу: Igor Smolitsch. Geschichte der Russischen Kirche. 1700-1917.*, (коришћено издање: Мусин А., *Церковь Владыки Василия Кривошеина*, Нижний Новгород, 2004, 318-325)
 17. Верховский С.С., *Единая Церковь или раскол*, Церковный вестник западноевропейской епархии, 20, 1949.
 18. Verkhovskoy Serge, *The Highest Authority in the Church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 2-3, 1960, 76-89.

19. Verkhovskoy Serge, *The Unity of the Orthodox Church in America*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1961, 101-114.
20. Verkhovskoy Serge, *Catholicity and the structures of the Church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1973, 19-41.
21. Гермоген, архиепископ, *К Юбилею Халкидонского собора*, Журнал Московской Патриархии, 6, 1951, 32-36.
22. Гидулянов П. В., *Восточные патриархи в период четырех первых вселенских соборов*, Ярославль, 1908.
23. Глубоковски Н., *Руска Православна Црква и садашњи положај православних цркава које су се од ње издвојиле*, Хришћански живот, 1927, 3-4; 5-7; 8-9; 10-12.
24. Глубоковский Н.Н., „Война и мир“ в Финляндской Православной Церкви, Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви, 2009. Вып. II:2 (31), 99-119.
25. Граббе Георгий, *Два принципа в юрисдикции*, Церковная Жизнь, 5-6, 1950, 31-37.
26. Граббе Георгий, *Правда о Русской Церкви на родине и зарубежом (по поводу книги С.В. Троицкого «О несправедливости Карловацкого раскола»)*, Jordanville, 1961.
27. Иларион (Алфеев), *Примат и соборность в православном понимании*, Церковь и Время, 4 (29), 2004, 161-173.
28. Иларион (Алфеев), *Принцип «канонической территории» в православной традиции*, Церковь и Время, 2 (31), 2005, 43-62.
29. Иларион (Алфеев), *Православие том I*, Москва, 2009.
30. Иларион (Алфеев), *Патријарх Кирило живот и гледишта*, перевод Ксенија Кончаревић, Београд, 2012.
31. Иларион (Алфеев), *Межправославное сотрудничество в рамках подготовки к Святому и Великому Собору Православной Церкви*, Церковь и Время, 1 (58), 2012, 17-53.
32. Иларион (Алфеев), *Первенство во вселенской Церкви. Позиция Московского Патриархата*, Церковь и Время 68, 2014, 16-39.
33. Иларион (Алфеев), *Примат и соборность с православной точки зрения*, Церковь и Время 70, 2015, 63-81.

34. Иларион (Троицкий), *Почему необходимо восстановить патриаршество? – Речь на общем заседании церковного собора*, Творения в трех томах: т. 3., Москва, 2004.
35. Карташев А.В., *Церковь и государство*, Вестник Русского студенческого христианского движения, 6, 1931, 6-9.
36. Карташев А.В., „*Рука Москвы*“ в церкви, Церковный вестник Западноевропейской епархии, 7, 1931, 11-14.
37. Карташев А.В., *На путях к Вселенскому Собору*, Paris, 1932.
38. Карташев А.В., *Практика Апелляционного права Константинопольских патриархов*, Варшава, 1936.
39. Карташов А. В., *Васељенски сабори*, превод Мира Лалић, Београд, 2009.
40. Кассиан (Безобразов)., *Что дал русской православной эмиграции экзархат вселенского престола?*, Вестник Русского студенческого христианского движения, 1, 1960, 9-12.
41. Куломзин Н., *Церковное положение Экзархата Патриарха Вселенского в западной Европе*, Вестник русского студенческого христианского движения, 56, 1960.
42. Куломзин Николај, *Место апостола Петра у раној Цркви*, превод Јован Олбина, Примат апостола Петра, Крагујевац, 1989, 99-119.
43. Лебедев А., *История Греко-восточной Церкви под властью Турок*, Санкт-Петербург, 1903.
44. Лебедев А., *Свештенство древне васељенске Цркве*, превод Младен М. Станковић, Београд, 2002.
45. Мајендорф Јован, *Свети Петар у византијском богословљу*, превод Јован Олбина, Примат апостола Петра, Крагујевац, 1989, 7-27.
46. Мајендорф Јован, *Православна Црква јуче и данас*, превод Радомир Поповић, Београд, 1998.
47. Мајендорф Јован, *Византијска црква*, превод Ивица Чаировић, Византијско наслеђе у Православној Цркви, Краљево, 2006, 9-41.
48. Мајендорф Јован, *Црквени регионализам: структуре заједнице или покриће за сепаратизам*, превод Ивица Чаировић, Византијско наслеђе у Православној Цркви, Краљево, 2006, 234-253.

49. Мајендорф Јован, *Васељенска патријаршија јуче и данас*, превод Ивица Чаировић, Византијско наслеђе у Православној Цркви, Краљево, 2006, 254-278.
50. Мајендорф Јован. *Сабор из 381. и примат Цариграда*, превод Зоран Алексић и Оливера Ристић, Видослов, 2009, 48-64.
51. Мейендорф И., *Константинополь и Москва*, Церковный вестник западноевропейской епархии, 16, 1949.
52. Мейендорф Иоанн, *Назревающие перемены во вселенском Православии*, Вестник Русского студенческого христианского движения, 4, 1970, 1-4.
53. Мейендорф Иоанн, *На путях к вселенскому собору?*, Вестник Русского студенческого христианского движения, 3-4, 1971, 138-142.
54. Meyendorff John, *Ecclesiastical Organization in the History of Orthodoxy*, St. Vladimir's Theological Quarterly 1, 1960, 2-23.
55. Meyendorff John, *St. Peter in Byzantine Theology*, St. Vladimir's Theological Quarterly 2-3, 1960, 26-49.
56. Meyendorff John, *One bishop in One City* 1961, St. Vladimir's Theological Quarterly 1-2, 1961, 54-62.
57. Meyendorff John, *Contemporary problems of orthodox canon law*, The Greek Orthodox Theological Review, 1, 1972, 41-51.
58. Meyendorff John, *The Catholicity of the Church: an introduction*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1973, 5-19.
59. John Meyendorff, *Orthodox unity in America: new beginnings?* St. Vladimir's Theological Quarterly, 1, 1991, 5-19.
60. Муравьев Н., *Значение IV вселенского собора*, Журнал Московской Патриархии, 7, 1951, 31-40.
61. Нафанаил (Львов), *Поместный принцип и единство церкви*, Церковная жизнь, 5-6, 1950, 17-30.
62. Павлов А.С., *Теория восточного папизма в новейшей русской литературе канонического права*, Москва, 1879.
63. Польский Михаил, *Каноническое положение высшей церковной власти в СССР и за границей*, Iordanville, 1948.

64. Поснов М. Э., *История Христианской Церкви (до разделения Церквей - 1054 .)*, Брюссель, 1964.
65. Серафим митрополит, *Без канонов*, Журнал Московской Патриархии, 6, 1949, 34-39.
66. Серафим митрополит, *Единство Церкви*, Журнал Московской Патриархии, 12, 1949, 26-28.
67. Скурат К.Е., *Автокефальная Православная Церковь в Америке*, Журнал Московской Патриархии, 5; 6, 1971, 50-54; 57-60.
68. Скурат К. профессор, *Константинопольский Патриархат и проблема диаспоры*, Журнал Московской Патриархии, 9; 10, 1989, 60-63; 45-49.
69. Соколов И.И., *Избрание патриархов в Византии с половины IX до половины XV века (843-1453 г.)*, Санкт-Петербург, 1907.
70. Соколов И.И., *Печалование патриархов перед василевсами в Византии IX-XV в.: исторический этюд*, Христианское чтение, 6-7, 1909, 933-964.
71. Софроний (Сахаров), *Единство Церкви по образу единства Святой Троицы*, Вестник Русского западно-европейского патриаршего экзархата, 2-3, 1950, 8-33.
72. Суворов Н., *Византийский папа*, Москва 1902.
73. Троицкий С. В., *О юрисдикции вселенского патриарха вне границ автокефальных церквей*, Русская мысль, июнь-август, 1923, 354-362.
74. Троицкий С. В., *Юрисдикция Цариградского Патриарха в Области диаспоры*, Церковные ведомости 11-12; 17-18, 1923.
75. Троицкий С. В., *Дымное надмение мира и Церковь*, Церковные ведомости, 17-24, 1924.
76. Троицкий С. В., *Црквена јурисдикција над православном дијаспором*, Ср. Карловци 1932.
77. Троицкий С. В., *Размежевание или раскол*, Париж 1932.
78. Троицкий С. В., *Цариградска Црква као фактор аутокефалије*, Београд 1937.
79. Троицкий С. В., *О границах распространения права власти Константинопольской Патриархии на „диаспору“*, Журнал Московской Патриархии, 11, 1947, 34-45.
80. Троицкий С. В., *Где и в чем главная опасность?* Журнал Московской Патриархии, 12, 1947, 31-42.

81. Троицкий С. В., *О Церковной автокефалии*, Журнал Московской Патриархии, 7, 1948, 33-54.
82. Троицкий С. В., *Будем вместе бороться с опасностью*, Журнал Московской Патриархии, 2, 1950, 36-50.
83. Троицкий С. В., *Как привести к концу возникший спор?*, Журнал Московской Патриархии, 3, 1950, 45-58.
84. Троицкий С. В., *Экклезиология Парижского раскола*, Вестник Русского Западно-Европейского Патриаршего Экзархата, 7-8, 1951, 10-33.
85. Троицкий С. В., *Неудачная защита неправды*, Вестник Русского Западно-Европейского Патриаршего Экзархата, 20, 1954, 138-145.
86. Троицкий С. В., *Каноны и восточный папизм*, Вестник Русского Западно-Европейского Патриаршего Экзархата, 22, 1955.
87. Троицкий С. В., *Халкидонский собор и восточный папизм*, Париж, 1959.
88. Троицкий С. В., Спор Старог Рима са Новима на странама Словенске крмчије, Београд, 1960. (шири списак копирано)
89. Троицкий С. В., *О смысле 9-го и 17-го канонов Халкидонского собора* 57-65, Журнал Московской Патриархии, 2, 1961, 57-65.
90. Троицкий С. В., *Папистичке тежње Грка*, Изабране студије из црквеног права, приредио Радомир Поповић, Београд, 2008, 187-199.
91. Троицкий С. В., *Црквено право*, Београд, 2011.
92. Шмеман Александар, *У трагању за коријењем америчке буре*, превод Амфилохије (Радовић), јеромонах, Теолошки погледи, 4, 1974, 236-257.
93. Шмеман Александар, *Идеја примата у православној еклисиологији*, превод Јован Олбина, Примат апостола Петра, Крагујевац, 1989, 27-51.
94. Шмеман Александар, *Церковь, эмиграция, национальность*, Церковный вестник Западно-Европейского Православного Русского Экзархата, 10, Париж, 1948 (коришћено издање: Шмеман Александр, Собрание статей 1947-1983, Москва, 2011, 309-314).
95. Шмеман Александар, *Церковь и Церковное устройство – По поводу книги прот. Польского „Каноническое положение высшей церковной власти в СССР и за границей“*, Церковный вестник Западно-Европейского Православного Русского

- Экзархата, 15; 16; 17, Париж, 1949 (коришћено издање: Шмеман Александр, Собрание статей 1947-1983, Москва, 2011, 314-337).
96. Шмеман Александар, *Спор о Цркви*, Церковный вестник Западно-Европейского Православного Русского Экзархата, 2 (23) 1950 (коришћено издање: Шмеман Александр, Собрание статей 1947-1983, Москва, 2011, 337-346).
97. Шмеман Александар, *О „Неопанизме“*, Церковный вестник Западно-Европейского Православного Русского Экзархата, 5 (26), 1950 (коришћено издање: Шмеман Александр, Собрание статей 1947-1983, Москва, 2011, 346-354).
98. Шмеман Александар, *Вселенский Патриарх и Православная Церковь*, Церковный вестник Западно-Европейского Православного Русского Экзархата Но. 1 (28), Париж, 1951 (коришћено издање: Шмеман Александр, Собрание статей 1947-1983, Москва, 2011, 364-374).
99. Шмеман Александар, *Эпilog*, Церковный вестник Западно-Европейского Православного Русского Экзархата Но. 5 (38) 1952 (коришћено издање: Шмеман Александр, Собрание статей 1947-1983, Москва, 2011).
100. Шмеман А., Проблемы Православия в Америке (Problems of Orthodoxy in America/ *St. Vladimir's Theological Quarterly* / 1964) (коришћено издање: Шмеман Александр, Собрание статей 1947-1983, Москва, 2011, 468-527).
101. Шпиллер Всеволод, *6-я краткая памятная историко-каноническая записка о Константинопольской патриархии в связи с титулованием ее «Вселенской»*, Богословский сборник, Москва, 2002.

Литература

1. Alexander F.C. Webster, *Antinomical Typologies for an Orthodox Christian Social Ethic for the World, State, and Nation*, The Greek Orthodox Theological Review, 3, 1983, 221-254.
2. Амфилохије (Радовић), *Проблеми и искушења савремене мисије Цркве – Тајна Цркве и тајна света*, Свеправославни Цабор богословски допринос Српске Православне Цркве, Београд, 2016, 251-263.

3. Apostola Nicholas K., *Moving Toward an administratively united Church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1996, 95-115.
4. Асмус Валентин, *Три типа экклезиологии*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 76-81.
5. Атанасије (Јевтић), *О 34. канону у светлу питања дијаспоре*, Свеправославни Сабор богословски допринос Српске Православне Цркве, Београд, 2016, 273-277.
6. Атанасије (Јевтић), *Еклисиолошки подсетник о дијаспори*, Свеправославни Сабор богословски допринос Српске Православне Цркве, Београд, 2016, 299-307.
7. Bell G. Dennis, *The relationship of Russian ethnic identity to orthodox practice and belief*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1, 1977, 49-55.
8. Benedict de Socio, *The Orthodox Diaspora: Canonical and Ecclesiastical Perspective: A Response*, The Greek Orthodox Theological Review, 2-3, 1979, 223-226.
9. Бобринский Борис, *Церковь и Евхаристия*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 147-153.
10. Boojamra John L., *Problems Concerning Autocephaly: A Response*, The Greek Orthodox Theological Review, 2-3, 1979, 192-199.
11. Бурега В.В., *Епископ Вениамин (Федченков) и православное движение в Закарпатье первой половины 1920-х годов*, Церковь и время, 26, 2004, 214-271.
12. Бурега В. В., *Взаимоотношения митрополита Евлогия (Георгиевского) с Константинопольским патриархатом в первой половине 1920-их годов: к постановке проблемы*, Церковно-исторический вестник, 12-13, Москва, 2005-2006, 67-77
13. Vapori N. M., *Some aspects of the civil jurisdiction of the patriarchate of Constantinople during the Ottoman period*, The Greek Orthodox Theological Review 2, 1966-1967, 154-160.
14. Vapori N. M., *The Ecumenical Patriarchate, seen in the light of Orthodox ecclesiology and history: A Response*, The Greek Orthodox Theological Review, 2-3, 1979, 245-247.
15. Вирвол Никола, *Политичко или петровско првенство? Два сведочанства о схватању првенства у 9. веку*, превод Мирјана Аврамовић, Београд, 2013.

16. Volaitis Constantine: *The Orthodox Church in the United States as viewed from the Social Sciences*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1961, 63-87.
17. Волобујев Б., *Које треба аутокефалија православне Цркве у Польској?*, Хришћански живот, 1-2, 1923, 66-75.
18. Гаврилин А. В., *Латвийская Православная Церковь в тридцатых годах XX века*, Церковь и время, 22, 2003, 173-181.
19. Гаврилин А., *Современное положение Православных Церквей Латвии и Эстонии*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 2001, 294-308.
20. Гардашевић Благота, *Каноничност стицања аутокефалности српске цркве 1219 године*, Избор црквено-правних радова, Београд, 2002.
21. Garklavs Alexander, *The Orthodox Church in America and the Russian Orthodox Church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1992, 131-141.
22. Geanakoplos Deno J., *The Second Ecumenical Synod of Constantinople (381): Proceedings and Theology of the Holy Spirit*, The Greek Orthodox Theological Review 4, 1982, 407-429.
23. Герд Л.А., *Россия и Православный Восток. Константинопольский патриархат в кон. XIX века*, Санкт Петербург, 2003.
24. Герд Л.А., *Константинополь и Петербург. Церковная политика России на православном Востоке (1878-1898)*, Москва, 2006.
25. Герд Л.А., *Русский Афон 1878-1914 гг.*, Москва, 2010.
26. Герд Л.А., *Константинопольский патриархат и Россия 1901-1914*, Москва, 2012.
27. Герд Л.А., *Россия и православный Восток (X-нач. XX вв.)*, Санкт Петербург, 2014.
28. Gerd L., *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, 2014.
29. Giannakakis Basil S., *International status of the Ecumenical patriarchate*, The Greek Orthodox Theological Review, 2, 1956, 10-26.
30. Говорун С. Н., *исторический контекст 28 правила, 178-195*, Церковь и время, 27, 2004, 178-195.
31. Григорьев Димитрий протоиерей , *О русской православной миссии в США*, Церковь и время, 28, 2004, 139-145.

32. Grigorieff Dimitry: *The Historical Background of Orthodoxy in America*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1961, 3-53.
33. Grigorieff Dimitry: *The Orthodox Church in America From the Alaska Mission to Autocephaly*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 4, 1970, 196-218.
34. Григорий Афонский еп, *Роль Вселенского патриарха*, Вестник русского студенческого христианского движения, 2001, 275-294.
35. Даниил митрополит Молдавский и Буковинский, *Единство Церкви, его природа и цель*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 57-64.
36. Данилушкин М. Б., ред, *История Русской Православной Церкви новый Патриарший период том I 1917-1970*, Санкт Петербург, 1997
37. Дамаскин (Папандреу). *Православие и мир*
38. Dvornik Fransoa, *Vizantija i rimski primat*, prevod Jelica Vuković, 2009.
39. Димитрий, епископ Хайларский, *Вынужденное объяснение*, Церковная жизнь, 2, 1936, 21-26.
40. Dragas George, *Orthodox Ecclesiology in Outline*, The Greek Orthodox Theological Review, 3, 1981, 185-193.
41. Doumanis Nicholas, *Ecclesiastical expansion and the Greek diaspora: the formative years of the Greek church in Australia*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1, 1993, 59-73.
42. Erickson H. John, *Autocephaly in Orthodox canonical literature to the thirteenth century*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1971, 28-41.
43. Erickson H. John, *Concrete structural organization of the local church: the 1971 statute of the Orthodox church in America*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1976, 9-19.
44. Erickson H. John, *The orthodox canonical tradition*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 3, 1983, 155-169.
45. Ермилов П. В., *Происхождение теории о первенстве Константинопольского патриарха*, Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия 2014. Вып. 1 (51), 36-53.
46. Ермилов П. В., *Secundus sine paribus: Соображения по поводу критики „Позиции Московского Патриархата по вопросу о первенстве во Вселенской Церкви“*, Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия 2016. Вып. 2 (64), 145-158.

47. Зернов Николай, *Юрисдикционные споры в русской церкви эмиграции и I-й Всезарубежный собор в Карловцах в 1921 году*, Вестник русского студенческого христианского движения, 4, 1974, 119-126. (шири списак)
48. Иеремия епископ Вроцлавский и Щетинский, *Структура Церкви: Вселенская Церковь – Поместная Церковь – епархия – приход*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 64-76.
49. Иванов А. проф., *Русская Православная Церковь и Православный Восток* (окончание, наћи претходне делове), Журнал Московской Патриархии, 7, 1956, 58-64.
50. Istavridis Vasil T., *The Ecumenical Patriarchate*, The Greek Orthodox Theological Review, 2, 1969, 198-225.
51. Istavridis Vasil T., *The Authority of the Ecumenical Patriarch in the Life of the Orthodox Church*, The Greek Orthodox Theological Review, 1, 1990, 5-20.
52. Istavridis Vasil T., *Two Ecumenical Patriarchs from America: Meletios IV Metaxakis (1921-1923) and Athenagoras I Spyrou (1948-1972)*, The Greek Orthodox Theological Review, 1-4, 1999, 213-234.
53. Иов (Геча) иеромонах, *Размышления А. В. Карташева о роли Константинопольского Патриарха в Православной Церкви и их отображение в трудах современных православных богословов*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 129-147.
54. Иустин Попович архим. По поводу созыва «Великого собора Православной церкви», Вестник русского студенческого христианского движения, 3, 1977, 16-29.
55. Јанарас Христо, *Истина и јединство Цркве*, превод С. Јакшић, Нови Сад, 2004.
56. Јован (Зизјулас), *Еклисиолошке теме*, Нови Сад, 2001.
57. Јован (Зизјулас), *Васељенска патријаршија и њен однос са осталим православним црквама*, Теолошки погледи, 1-4, 1998, 59-66.
58. Јован (Зизјулас), *О појму ауторитета*, Примат у Цркви православни приступ, Пожаревац, 2014, 5-15.

59. Јован (Зизјулас), *Примат у Цркви – православни приступ*, Примат у Цркви православни приступ, Пожаревац, 2014, 19-37.
60. Јован (Зизјулас), *Недавне расправе о примату у православној теологији*, Примат у Цркви православни приступ, Пожаревац, 2014, 41-62.
61. Јован (Зизјулас), *«Када говоримо о примату...»*, Примат у Цркви православни приступ, Пожаревац, 2014, 65-70.
62. Јован (Зизјулас), *«Православље се не може бојати дијалога»*, Примат у Цркви православни приступ, Пожаревац, 2014, 73-80.
63. Kalkandijeva Daniela, *The Russian Orthodox Church, 1917-1948, from decline to resurrection*, 2015.
64. Karmiris Ioannes N., *Nationalism in the Orthodox Church*, The Greek Orthodox Theological Review, 3, 1981, 171-184.
65. Киселев Александр прот., *По поводу „Автокефалии“ Американской церкви – ответ Н. А. Струве*, Вестник русского студенческого христианского движения, 3, 1970, 165-167.
66. Киселев Александр прот., *По поводу автокефалии Американской Православной Церкви*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 1971, 44-45.
67. Кисић Раде, *Расправа кардинала Рацингера и Каспера о односу локалне и универзалне Цркве*, Српска теологија данас 2011 (27-28. мај 2011), Београд, 223-235.
68. Kishkovsky Leonid, *Archbishop Tikhon in America*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1, 1975, 9-32.
69. Кишковский Леонид Протоиерей, *Православие в Америке: диаспора или Церковь?*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 115-129. (исто то у: ЦиВ, 30, 2005.)
70. Князев А., *Каноническая задача Чрезвычайного Епархиального Собрания*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1-2, 1966, 18-27.
71. Князев А., *Открытое письмо Никите Алексеевичу Струве, редактору „Вестника Русского христианского движения“*, Вестник русского студенческого христианского движения, 4, 1974, 114-119.

72. Kongar Iv, *Devet vekova kasnije – beleške uz „Istočni raskol“*, prevod Zoran Đurović I Suzana Đurović, Beograd, 2014.
73. Крстић Зоран, *Ванвременска актуелност канонског Предања Цркве*, Свеправославни Сабор богословски допринос Српске Православне Цркве, Београд, 2016, 277-287.
74. Кузенков П. В., *Канонический статус Константинополя и его интерпретация в Византии*, Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия 2014. Вып. 3 (53), 25-51.
75. Куломзин Н., *Церковное положение экзархата патриарха вселенского в Западной Европе*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 1960, 12-16.
76. Lewis J. Patsavos, *The Synodal structure of the Orthodox Church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1, 1995, 71-98.
77. Ливиу Стан, д-р проф.-свящ., *Православная диаспора*, Журнал Московской Патриархии, 1951, 6, 22-31.
78. Логачев К., *Святейший Афинагор, Патриарх Константинопольский* (некролог), Журнал Московской Патриархии, 8, 1972, 54-55.
79. Lopuchin Michael, *The Russian Orthodox Church in America: a Psycho-Social view*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 3, 1964, 131-138.
80. Лосский Николай, *Соборность-кафоличность и первенство в православной эkkлeзиологии*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 90-94.
81. Lossky Vladimir, *The temptations of ecclesial consciousness*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 3, 1988, 245-255.
82. Marvin Leonard James Schrank, *Problems of Orthodoxy in America: The Russian Church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 4, 1962, 185-205.
83. Матић Златко, *Да истинујемо у љубави*, Пожаревац, 2013.
84. Maximos Bishop Aghiorgoussis, *Theological and historical aspects of conciliarity: some propositions for discussion*, The Greek Orthodox Theological Review, 1, 1979, 5-19.
85. Мачковић Дејан, *Поводом чланка „Различито поимање Саборности“*, Богословље, 1, Београд, 2008, 69-76.
86. Meyendorff Paul, *Primacy in a united church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 2, 2008, 223-231

87. Милошевић Ненад, *Црквена аутокефалија под призмом устројства и организације Цркве*, Свеправославни Сабор богословски допринос Српске Православне Цркве, Београд, 2016, 287-299.
88. Озолин Николай, *Местная церковь и «диаспора»*, Богословская конференция Русской Православной Церкви, Православное учение о Церкви, Москва, 17-20 ноября 2003 г., Москва, 2004, 94-115.
89. Острогорски Георгије., *Историја Византије*, Београд, 1969.
90. Panteleimon Rodopoulos Metropolitan of Tyrolöe and Serention: *Autocephaly in the Orthodox Church and the Manner in Which It Is Declared: The Orthodox Church in Montenegro*, The Greek Orthodox Theological Review, 3-4, 1997, 213-219.
91. Papadopoulos John, *On the hierarchy of the Church*, The Greek Orthodox Theological Review, 2, 1955, 142-151.
92. Paul Archbishop of Karelia and all Finland, *Suggestions for solutions to the problem of the orthodox diaspora*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 3-4, 1979, 186-204.
93. Перић Димшо, *Црквено право*, Београд, 1999.
94. Peter L Huillier Archbishop, *Accession to autocephaly*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 4, 1993, 267-305.
95. Peter Archbishop, *Authority in the Church*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 4, 1995, 325-339.
96. Pierre L' Huillier Bishop, *Problems Concerning Autocephaly*, The Greek Orthodox Theological Review, 2-3, 1979, 165-192.
97. Пољска Православна Црква и Цариградска Патријаршија, Хришћански живот, 6, 1923, 314.
98. Поповић Радомир, *Бугарска егзархија историјско канонски аспект*, Хришћанство у историји, Београд, 2011, 273-304.
99. Поповић Радомир, *Црква у преговорима са римокатолицима*, Хришћанство у историји, Београд, 2011, 373-387
100. Пospelовский Д., *Отец Александр Шмеман – новый апостол Америки, пастыр, человек*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 1987, 67-81. (шири списак)

101. Поспеловский Д. В., проф., *Из истории русского церковного зарубежья*, Церковь и время, 1; 2, 1991, 19-65; 53-71.
102. Пузовић В., *Канонски спорови у Московској патријаршији 20-их и 30-их година XX века као изазов за савремену руску црквену историографију*, Богословље, 2010, 217-230. (немам ово Богословље)
103. Пузовић В., *Ауторитет Цариградске патријаршије у Православној Цркви по Сергију Викторовичу Троицком*, Српска теологија у XX веку: истраживачки проблеми и резултати књ. 14 (2013) 128-140.
104. Пузовић В., *Апелационо право Цариградске патријаршије – два гледишта у руској емиграцији*, Српска теологија у XX веку: истраживачки проблеми и резултати књ. 16 (2014) 130-138.
105. Пузович В., *Константинопольский патриархат и православная диаспора в XX в.: полемика вокруг создания экзархата православных русских церквей в Западной Европе*, Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия 2014. Вып. 5 (55), 26-44.
106. Пузовић Владислав, *Екклесиолошке теме у руској богословској мисли*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати књ. 19, (2015), 47-61.
107. Psomiades Harry J., *The Ecumenical patriarchate under the Turkish republic: the first ten years*, The Greek Orthodox Theological Review, 1, 1960, 56-80.
108. Pulcini Theodore, *An orthodox papacy: primacy as principatus?*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 2, 2008, 213-223.
109. Phidas Vlasios I., *The Ecclesiastical Title of „Hypertimos and Exarch“*, The Greek Orthodox Theological Review, 1-4, 1999, 213-234.
110. Sahas Daniel J., *The Orthodox Diaspora: Canonical and Ecclesiastical Perspective: A Response*, The Greek Orthodox Theological Review, 2-3, 1979, 212-222.
111. Скобей Г. Н., *Значение власти Константинопольского патриарха в турецкий период (15-18 веков)*, Церковь и время, 50, 2010, 165-181.
112. Струве Никита, *Рождения новой автокефальной церкви*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1-2, 1970, 2-3.

113. Струве Никита, *Ответ прот. А. Киселеву*, Вестник русского студенческого христианского движения, 4, 1970, 43-45.
114. Струве Никита, *По поводу рецензии Р. Гуля о „Вестнике“*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 1971, 46-47.
115. Струве Никита, *II-ой Всеамериканский собор автокефальной православной церкви*, 3-4, 1971, 314-316.
116. Струве Н., *Слово об отце Александре*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 1987, 81-87. (шири списак)
117. Суворов Вадим иерей, *Проблема первенства в трудах протопресвитера Николая Афанасьева*, Церковь и время, 64, 2013, 111-157.
118. Суворов Вадим протоиерей, *Проблема первенства в трудах протопресвитера Александра Шмемана*, Церковь и время, 71, 2015, 193-253.
119. Суворов Вадим, *Постановление Святейшего Патриарха Тихона, Священного Синода и Высшего церковного совета Православной Россиской Церкви 1920 года и его роль в юрисдикционных спорах Русской церковной эмиграции*, Вестник Челябинского государственного университета, 2015, 24 (379), 182-189.
120. Schneirla William, *The Future of American Orthodoxy*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 4, 1961, 24-42.
121. Trenham Josiah, *Orthodox reunion: Overcoming the curse of jurisdictionalism in America*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 3, 2006, 277-305.
122. Тянь-Шанский Семенов А. прот., *Итоги Чрезвычайного Собрания Западно-Европейского Русского Экзархата Вселенского Престола*, Вестник русского студенческого христианского движения, 2, 1960, 1-4.
123. Ухтомский А. А., *Православная диаспора: проблема формирования канонического статуса*, Церковь и время, 48, 2009, 131-169.
124. FitzGerald Thomas, *Conciliarity, Primacy and Episcopacy*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1, 1994, 17-43.
125. Фидас Власије, *Канонско право богословска перспектива*, превод Ивана Игњатовић, Београд, 2001.
126. Фидас Власије, *Примат и саборност Цркве у православном предању*, Богословље, 1, Београд, 2008, 69-76.

127. Фотиев К., *По поводу письма А Солженицына*, Вестник русского студенческого христианского движения, 4, 1974, 89-95.
128. Hopko Thomas, *The narrow way of Orthodoxy*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1-2, 1996, 3-17.
129. Clapsis Emmanuel: *The Roman Catholic Church and Orthodoxy: Twenty-Five years after Vatican II*, The Greek Orthodox Theological Review, 3, 1990, 221-236.
130. Constantelos Demetrios J., *The Orthodox Diaspora: Canonical and Ecclesiastical Perspective*, The Greek Orthodox Theological Review, 2-3, 1979, 200-211.
131. Цыпин Владислав, *Каноны и церковная жизнь*, Церковь и время, 11, 2000, 144-145.
132. Цыпин Владислав, *История Русской Православной Церкви Синодальный и новейший периоды 1700-2005*, Москва, 2006.
133. Цыпин Владислав, *Каноническое право*, Москва, 2009.
134. Чибисова А. А., „Украинский вопрос“ в отношениях Константинополя и Москвы в начале XXI в. Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия 2014. Вып. 5 (55), 9-25.
135. Шевич Кирилл, *Русская церковь в 1931 году*, Вестник русского студенческого христианского движения, 1, 1932, 21-23.
136. Шишков А. В., *Структура церковного управления в евхаристической экклезиологии*, Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия 2015. Вып. 1 (57), 25-38.
137. Шкаровский М.В., *Константинопольский Патриархат и Русская Православная Церковь в первой половине XX века*, Москва, 2014.
138. Юрьев Виктор прот., *Призыв митрополита Владимира*, Вестник русского студенческого христианского движения, 4, 1959, 3-7.

Извештај Комисије
за одобрење теме докторске дисертације
кандидата Бојана Грујичића под насловом
„Улога Цариградске патријаршије у Православној Цркви према руској
богословској мисли XX века: историјско-канонска анализа“

Дана 30. септембра 2016. године студент докторских студија Бојан Грујичић, одбранио је предлог теме докторске дисертације под насловом „Улога Цариградске патријаршије у Православној Цркви према руској богословској мисли XX века: историјско-канонска анализа“ пред Комисијом у саставу: проф. др Радомир Поповић, (председавајући), проф. др Раде Кисић и доц. др Растко Јовић.

Докторанд Бојан Грујичић је у првом делу писаног Образложења теме истакао релевантност и важност теме дисертације и као један од аргумента за избор теме навео њену актуелност. Наиме, питање улоге цариградске патријаршије остаје једно од најактуелнијих питања међуправославних односа, око којих још није постигнут свеправославни консензус, што се могло видети и у догађајима око и после Светог и Великог Сабора Православне Цркве на Криту ове године. Масовна православна емиграција као појава специфична за читав XX век, без преседана у историји Православне Цркве, пред православну савест ће поставити изазов решавања проблема јурисдикције над православним верницима у дијаспори. Питање дијаспоре и јурисдикциони право над њом, остају богословски изазов и у 21. веку.

Кандидат је истакао преломни тренутак којим је отпочето заоштравање односа Москве и Цариграда, а то је управо бољшевичка револуција и стварање Руске заграничне цркве. Овај моменат можемо означити као почетак богословско-канонских расправа у вези са јурисдикционим правима. Сукоби богослова са једне и са друге стране, завршили су се стварањем две еклесиолошке концепције које у радовима руских богослова добијају своју богословску димензију и образложење: 1) концепција према којој јурисдикција над свим православнима у дијаспори припада искључиво Цариградској патријаршији; 2) концепција према којој јурисдикција над одређеном етничком групом припада Мајци Цркви (тј. националној Цркви). Кандидат образлаже обе тезе и наводи аргументацију и једне и друге струје. Тако имамо значајне руске богослове тзв. «париско-њујоршке школе» који ће свесрдно подржавати Цариградско разумевање јурисдикције, али и богослове окупљене око Карловачке управе Руске Заграничне Цркве, са тенденцијом која је имала за циљ минимизовање улоге Цариградске патријаршије као прве катедре православног света. Кандидат својом дисертацијом не само да жели систематски да изложи руско богословље и његов поглед на значај Цариградске Патријаршије, него и да покаже у којој су мери релевантна и актуелна размишљања руских богослова у вом периоду за нас данас, посебно када је у питању савремени међуправославни, али и међухришћански (овде првенствено

имам у виду православно-римокатолички) дијалог. Кандидат даје веома опширан списак литературе коју намерава да користи у писању дисертације.

Расправљајући о дисертабилности саме теме чланови комисије су кандидату указали на неопходност јасног профилисања и проблематизовања теме. Такође, указано је на неколико аспеката на којима кандидат мора више да ради како би његова дисертација добила на квалитету. Пре свега, проблематизована је могућност да кандидат пружи нешто ново богословљу, тј. кандидату је предочено да његов рад мора својом анализом да пружи одређене смернице и решења како би оправдао свој циљ. Са друге стране, кандидату је предложено да образложи колико канонска проблематика заиста утиче и ствара историјску проблематику за конкретне чланове Цркве. Сходно реченом, кандидату је указано на неопходност да рад не претвори у својеврсну апологетику овог или оног става, него да поштујући научне принципе, буде што објективнији и критичнији према сваком изнетом богословском промишљању. Са тим у вези, кандидат је умољен да размисли и о последицама своје тезе за изналажење нових канонских решења. Све примедбе су имале за циљ да продубе и самим тим побољшају квалитет истраживања, као и да кандидату помогну да увиди многоструке аспекте задате проблематике.

Докторанд Бојан Грујичић је успешно одговорио на питања чланова Комисије, прихватајући њихове примедбе. Комисија закључује да је тема која је предложена за тезу докторског рада дисертабилна, али и прецизира предлог наслова теме дисертације: **„Улога Цариградске патријаршије у јурисдикционим питањима руске емиграције у првој половини XX века према руској богословској мисли: историјско-канонска анализа“**. Закључено је да кандидат поседује неопходне компетенције за њену успешну обраду.

У Београду, 30. 09. 2016

Чланови Комисије

1. -----

Проф. др Радомир Поповић

2. -----

Проф. др Раде Кисић

3. -----

Доц. др Растко Јовић